

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Qadınlara Qarşı Ayrı-seçkiliyin Ləğv Edilməsi üzrə Komitənin

Münaqişələrin aradan qaldırılması,
münaqişə vəziyyətləri və münaqişədən
sonrakı vəziyyətlərdəki qadınlar barədə

30 sayılı ümumi tövsiyəsi

İNSAN HÜQUQLARI

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

**Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir**

**UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS**
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin
ləğv edilməsi üzrə Komitənin
Münaqişələrin aradan
qaldırılması, münaqişə
vəziyyətləri və münaqişədən
sonrakı vəziyyətlərdəki
qadınlar barədə 30 sayılı
Ümumi Tövsiyəsi

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin
bütün formalarının ləğv edilməsi
haqqında Konvensiya

Paylanma: Ümumi
1 noyabr 2013-cü il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə

Münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə vəziyyətləri
və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdəki qadınlar barədə
30 sayılı ümumi tövsiyə

Mündəricat

	<i>Səhifə</i>
I. Giriş	4
II. Ümumi tövsiyənin tətbiq dairəsi	4
III. Konvensiyanın münaqişənin aradan qaldırılmasına, münaqişə və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərə tətbiqi	6
A. Konvensiyanın ərazi daxilində və ərazidən kənarında tətbiqi	6
B. Konvensiyanın dövlət və qeyri-dövlət subyektlərinə tətbiqi	7
C. Konvensiya, beynəlxalq humanitar, qaçqın və cinayət hüququnun bir-birlərini tamamlaması	10
D. Konvensiya və Təhlükəsizlik Şurasının qadın, sülh və təhlükəsizlik gündəliyi	11
IV. Konvensiya, münaqişənin aradan qaldırılması, münaqişə vəziyyətləri və münaqişədən sonrakı vəziyyətlər	12
A. Qadınlar və münaqişənin aradan qaldırılması	12
B. Münaqişə şəraitində və münaqişədən sonrakı şəraitdə qadınlar	14
V. Qənaət	36
A. Monitoring və hesabatların verilməsi	36
B. Sazişlərin ratifikasiyası və ya sazişlərə qoşulma	37

I. Giriş

1. Qadınlara Qarşı Ayrı-seçkiliyin Ləğv Edilməsi üzrə Komitə 2010-cu ildə keçirilən qırx yeddinci sessiyasında Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın 21-ci maddəsinə uyğun olaraq, münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə və post-münaqişə vəziyyətlərindəki qadınlar barədə ümumi tövsiyə qəbul etmək qərarına gəlmişdir. Ümumi tövsiyənin əsas məqsədi Konvensiyada müəyyən edilən, qadınların insan hüquqlarının qorunması, həyata keçirilməsi və bu hüquqlara hörmətlə yanaşılması barədə öhdəliyin tam yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün iştirakçı Dövlətləri qanunvericilik, siyasət və başqa müvafiq tədbirlər barədə etibarlı rəhbər sənədlə təmin etməkdir. Tövsiyə həmçinin əvvəllər qəbul edilmiş ümumi tövsiyələrdə ifadə edilən prinsiplərə əsaslanır.

2. Münaqişədən əvvəl, münaqişə müddətində və ondan sonra hər zaman qadınların insan hüquqlarının qorunması, maddi-hüquqi gender bərabərliyinin önə çəkilməsi və qadınların fərqli təcrübələrinin bütün sülh quruculuğu, sülhün təminatı və rekonstruksiya proseslərinə tam inteqrasiyasının təmin edilməsi Konvensiyanın vacib məqsədləri arasındadır. Komitə bir daha bəyan edir ki, iştirakçı Dövlətlərin öhdəlikləri öz ərazilərindəki və ya sərhədləri daxilində olmasa belə, faktiki nəzarətləri altında olan vətəndaşlar və qeyri-vətəndaşlar arasında fərq qoyulmadan münaqişə vəziyyətlərində və ya fəvqəladə hallarda da tətbiq edilməyə davam edir. Komitə münaqişələrin gender fərqlilikləri daşıyan nəticələri, qadınların münaqişənin qarşısının alınması səyləri, münaqişədən sonrakı keçid və bərpa proseslərindən təcrid edilməsi, eləcə də iştirakçı Dövlətlərin hesabatlara Konvensiyanın belə vəziyyətlərdəki tətbiqi barədə yetərli məlumatlar daxil etməmələri faktı barədə narahatlığını dəfələrlə ifadə etmişdir.

3. Ümumi tövsiyə iştirakçı Dövlətlərə xüsusilə Konvensiyada müəyyən edilən hüquqlara zərər verən şəxslərin və ya təşkilatların hərəkətləri ilə əlaqədar lazımı yoxlama öhdəliyinin icrası barədə istiqamət göstərir və qeyri-dövlət subyektlərinin münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə qadın hüquqlarının necə təmin edilə biləcəyi barədə təkliflər verir.

II. Ümumi tövsiyənin tətbiq dairəsi

4. Ümumi tövsiyə Konvensiyanın münaqişələrin qarşısının alınmasına, beynəlxalq və beynəlxalq olmayan silahlı münaqişələrə, yadelli işğalı vəziyyətlərinə, eləcə də işğalın digər formalarına və münaqişədən sonrakı mərhələyə tətbiqini əhatə edir. Bundan əlavə, tövsiyə daxili iğtişaşlar,

uzunmüddətli və aşağı intensivliyə malik mülki iğtişaşlar, etnik və icma zəminində zorakılıqlar, fəvqəladə vəziyyətlər, kütləvi iğtişaşların boğulması, terrorçuluq və mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə müharibə kimi narahatlıq doğuran, beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində mütləq surətdə silahlı münaqişə olaraq təsnif edilməyə biləcək, qadınların hüquqlarının kobud surətdə pozulması halları ilə nəticələnən, Komitə üçün xüsusi narahatlıq təşkil edən başqa vəziyyətləri əhatə edir. Bu ümumi tövsiyənin məqsədinə uyğun olaraq, qadın və qızların insan hüquqlarının təminatı ilə bağlı çətinliklər və imkanlar arasında mümkün fərqlər nəzərə alınmaqla, bəzi hallarda münaqişə mərhələsi və münaqişədən sonrakı mərhələ bir-birindən fərqləndirilir. Bununla belə, Komitə qeyd edir ki, münaqişə mərhələsindən münaqişədən sonrakı mərhələyə keçid hər zaman birxətli səciyyə daşımaya, münaqişənin dayandırılması, sonra təkrar başlaması ilə müşayiət oluna və bu dövrə daha uzun müddət davam edə bilər.

5. Belə vəziyyətlər ölkə daxilində məcburi köçkünlük, qaçqın əhalinin vətəndaşlıqlarının olmaması və repatriasiya prosesləri ilə mübarizəsi ilə sıx əlaqəlidir. Bununla əlaqədar olaraq Komitə, 28 sayılı tövsiyəsində yer verilən iştirakçı Dövlətlərin ərazisi daxilindəki və ya hətta ərazisindən kənarında olsa belə, faktiki nəzarətində olan vətəndaşların, qeyri-vətəndaşların, məcburi köçkünlərin, sığınacaq axtaranların, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin insan hüquqlarına xələl gətirən bütün hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımağa davam etdiklərinə dair qeydini bir daha təkrar edir.

6. Qadınlar yekcins qrup təşkil etmirlər və onların münaqişə ilə əlaqəli təcrübələri və münaqişədən sonrakı şəraitlərdəki xüsusi ehtiyacları fərqlidir. Qadınlar yalnız passiv müşahidəçi, qurban və ya hədəf deyillər. Onlar tarixən mütəşəkkil vətəndaş cəmiyyətinin bir hissəsi, insan hüquqları müdafiəçiləri, müqavimət hərəkətlərinin üzvləri, həm formal, həm də qeyri-formal sülh quruculuğu və bərpa proseslərinin aktiv iştirakçıları kimi fəal mübariz rollarda çıxış etmişlər və hazırda da bu rolları yerinə yetirirlər. İştirakçı Dövlətlər qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaq üçün Konvensiya çərçivəsindəki öhdəliklərinin bütün aspektlərini diqqətə almalıdırlar.

7. Komitənin 28 sayılı ümumi tövsiyəsində də qeyd edildiyi kimi, qadınlara qarşı ayrı-seçkilik həmçinin formalarının çoxşaxəliliyiylə mürəkkəbləşir. Konvensiyada əks olunan həyat dövrəsi yanaşmasını nəzərə alsaq, iştirakçı Dövlətlərdən qızların gender zəminində ayrı-seçkilik nəticəsində münaqişələrin təsiri ilə yaranan fərqli ehtiyaclarını və hüquqlarını təmin etmək tələb olunur.

III. Konvensiyanın münaqişələrin aradan qaldırılmasına, münaqişə və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərə tətbiqi

A. Konvensiyanın ərazi daxilində və ərazidən kənar tətbiqi

8. Komitə 28 sayılı ümumi tövsiyəsində yer verilən, iştirakçı Dövlətlərin öhdəliklərinin əraziləri daxilində olmasa belə, faktiki nəzarətləri altında olan şəxslərə münasibətdə ərazidən kənar da tətbiq edildiyinə və iştirakçı Dövlətlərin ərazilərində olub-olmadıqlarından asılı olmayaraq təsirə məruz qalan şəxslərin insan hüquqlarına xələl gətirən bütün hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşdıqlarına dair qeydini bir daha təkrar edir.

9. iştirakçı dövlətlər münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə əraziləri daxilində və ya eksterritorial yurisdiksiyanı həyata keçirən zaman Konvensiya normalarını, eləcə də insan hüquqları və humanitar hüquq sahəsindəki digər beynəlxalq hüquq normalarını ayrı-ayrılıqda (məsələn, birtərəfli hərbi əməliyyatlar zamanı) və ya beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilat və ya koalisiyaların üzvü qismində (məsələn, beynəlxalq sülhməramlı qüvvənin bir hissəsi kimi) tətbiq etmək öhdəliyi daşıyırlar. Konvensiya Dövlətin yurisdiksiyasını işğal və xarici ərazinin başqa formalarda idarə edilməsi ilə həyata keçirdiyi hallar, məsələn, ərazinin BMT tərəfindən inzibati idarəetməsi, beynəlxalq sülhməramlı və ya sülhün möhkəmləndirilməsi əməliyyatlarının bir hissəsini təşkil edən milli kontingentlər, Dövlət agentləri tərəfindən ərazisindən kənar da hərbi qulluqçu və ya muzzdlu kimi saxlanan şəxslər, başqa dövlətlərdəki qanuni və ya qanunsuz hərbi əməliyyatlar, münaqişələrin qarşısının alınması, humanitar yardım, münaqişələrin nəticələrinin yüngülləşdirilməsi və ya münaqişədən sonrakı yenidənqurma üçün ikitərəfli və çoxtərəfli donor yardımı, üçüncü tərəflərin sülh və ya danışıqlar prosesinə cəlb edilməsi, münaqişənin təsirinə məruz qalan ölkələrdə ticarət sazişlərini formalaşdırılması daxil olmaqla, çoxsaylı müxtəlif vəziyyətlərə şamil edilir.

10. Konvensiya iştirakçı Dövlətlərdən həmçinin ərazilərindən kənar da fəaliyyət göstərən, faktiki nəzarəti altında olan ölkədaxili qeyri-dövlət subyektlərinin fəaliyyətlərini tənzimləməyi tələb edir. Komitə 28 sayılı ümumi tövsiyəsində Konvensiyanın 2 (e) yarımmaddəsinin hər hansı dövlət və ya özəl subyekt, eyni zamanda ölkədən kənar da fəaliyyət göstərən milli korporasiyalar tərəfindən yol verilən ayrı-seçkilik hərəkətlərinin aradan qaldırılması tələbini bir daha təsdiq edir. Bura milli korporasiyaların münaqişənin təsirinə məruz qalan sahələrdə qadınların hüquqlarının

pozulmasına gətirib çıxaran fəaliyyətləri, eləcə də münaqişə zonalarında fəaliyyət göstərən özəl təhlükəsizlik podratçıları və digər podratçılar üçün hesabatlılıq və nəzarət mexanizmlərinin yaradılmasını tələb edən hallar daxildir.

11. İştirakçı Dövlətlərin əlilliyi olan qadınlar (Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyanın 32-ci maddəsi), silahlı münaqişə şəraitindəki qızlar (Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 24-cü maddəsinin (4)-cü bəndi və onun iki fakültativ protokolu) və iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların ayrı-seçkiliyə yol verilmədən həyata keçirilməsi (İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında beynəlxalq Paktın 2 (1), 11 (1), 22 və 23-cü maddələri) ilə əlaqəli müqavilə hüququ kimi beynəlxalq hüquqda müəyyən edilən ekstraterritorial beynəlxalq əməkdaşlıq öhdəlikləri ola bilər. Belə hallarda Konvensiyanın ərazidən kənar tətbiqi İştirakçı Dövlətlərdən bu öhdəliklərin icrasında Konvensiyaya əməl etməyi tələb edir.

12. Komitə İştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Əraziləri daxilində və ya eksterritorial yurisdiksiyanı həyata keçirən zaman Konvensiya normalarını, eləcə də insan hüquqları və humanitar hüquq sahəsindəki digər beynəlxalq hüquq normalarını ayrı-ayrılıqda və ya beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilat və ya koalisiyaların üzvü qismində hərtərəfli tətbiq etmək;

(b) Ərazilərindən kənar fəaliyyət göstərən, faktiki nəzarəti altında olan ölkədaxili qeyri-dövlət subyektlərinin fəaliyyətlərini tənzimləmək.

(c) İştirakçı dövlətin xarici işğalçı qüvvə kimi çıxış etdiyi vəziyyətlərdə ekstraterritorial tətbiqin tələb etdiyi kimi, Konvensiya ilə zəmanət verilən hüquqların qorunması, həyata keçirilməsi və bu hüquqlara hörmətlə yanaşılması.

B. Konvensiyanın dövlət və qeyri-dövlət subyektlərinə tətbiqi

13. Qadınların münaqişələrin qarşısının alınması, münaqişə prosesləri və münaqişədən sonrakı proseslərdəki hüquqlarına ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən Dövlət (məsələn, ərazisi daxilində münaqişə meydana gələn Dövlət, münaqişənin regional aspektinə cəlb olunmuş qonşu Dövlətlər və ya birtərəfli sərhədlərarası hərbi manevrlərə cəlb olunmuş dövlətlər), beynəlxalq və ya hökumətlərarası təşkilatların üzvü kimi çıxış edən Dövlətlər (məsələn, beynəlxalq sülhməramlı qüvvələrə töhfənin göstərilməsi və ya sülh

proseslərinin dəstəklənməsi üçün beynəlxalq maliyyə institutları vasitəsilə pul vəsaiti təmin edən donorlar) və koalisiyalar, silahlı qruplaşmalar, hərbişmiş qruplar, şirkətlər, özəl hərbi podratçı şirkətlər, mütəşəkkil cinayət qrupları və ya məhkəməsiz cəzalandırma ilə məşğul olan qruplar tərəfindən təsir edilir. Münaqişə şəraitində və münaqişədən sonrakı şəraitdə çox vaxt dövlət müəssisələri zəifləyir və ya müəyyən hökumət funksiyaları başqa Hökumətlər, hökumətlərarası təşkilatlar və ya bəzi hallarda hətta qeyri-dövlət qrupları tərəfindən yerinə yetirilə bilər. Komitə vurğulayır ki, belə hallarda Konvensiyaya uyğun olaraq, bir sıra iştirakçı subyektlərə paralel və bir-birlərini qarşılıqlı olaraq tamamlayan öhdəliklər kompleksinin tətbiqi mümkündür.

14. Qeyri-dövlət subyektlərinin hərəkət və ya hərəkətsizlikləri beynəlxalq hüquqa əsasən Dövlətə şamil edilə bildikdə də Konvensiya çərçivəsində dövlət məsuliyyəti yaranır. İştirakçı Dövlət münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə və ya münaqişədən sonrakı proseslərdə beynəlxalq təşkilatın üzvü kimi çıxış etdikdə də, ərazisi daxilində və ərazisindən kənarında öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımağa davam edir və bu təşkilatların siyasət və qərarlarının Konvensiyada müəyyən edilən öhdəliklərə uyğun olmasını təmin etmək üçün tədbirlər görmək öhdəliyi daşıyır.

15. Komitə həmçinin dəfələrlə vurğulamışdır ki, Konvensiya İştirakçı Dövlətlərdən Konvensiyada müəyyən edilən hüquqlara xələl gətirən şəxslərin və ya müəssisələrin hərəkətlərinin qarşısını almaq, araşdırmaq, cəzalandırmaq və ya təzminatın ödənilməsinə təmin etmək məqsədilə lazımi yoxlamaların aparılması kimi müdafiə öhdəliyi çərçivəsində qeyri-dövlət subyektlərini tənzimləməyi tələb edir. Komitə 19 və 28 saylı ümumi tövsiyələrində qadınların zorakılıq və ayrı-seçkilikdən qorunmasında lazımi yoxlamanın aparılması öhdəliklərini qeyd etmiş, İştirakçı Dövlətlərin Konvensiyanın icrası üçün konstitusion və qanunvericilik tədbirləri ilə yanaşı adekvat inzibati dəstək və maliyyə dəstəyi təmin etməli olduqlarını vurğulamışdır.

16. İştirakçı Dövlətlərdən qeyri-dövlət subyektlərinin tənzimlənməsinin tələb edilməsindən əlavə, beynəlxalq humanitar hüquqa silahlı münaqişənin tərəfləri (məsələn, üsyançı və qiyamçı qruplar) kimi qeyri-dövlət subyektləri üzərinə müvafiq öhdəliklər qoyan, beynəlxalq olmayan silahlı münaqişələrdən zərərçəkənlərin qorunması ilə əlaqədar olan, 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyası və Cenevrə Konvensiyasının 12 avqust 1949-cu il tarixli əlavə Protokolunda əksini tapan ortağ 3-cü maddə kimi normalar daxildir. Beynəlxalq insan hüquqları hüququna əsasən qeyri-dövlət

subyektləri Konvensiyanın tərəfi ola bilməsələr də, Komitə qeyd edir ki, bəzi şərtlər daxilində, xüsusilə müəyyən edilə bilən siyasi struktura malik olan silahlı qrup ərazi və əhali üzərində əhəmiyyətli nəzarətə malik olduqda, qeyri-dövlət subyektləri beynəlxalq insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq öhdəliyi daşıyırlar. Komitə vurğulayır ki, kobud insan hüquqları pozuntuları və ciddi humanitar hüquq pozuntuları qeyri-dövlət silahlı qrupların və özəl hərbi podratçı şirkətlərin liderləri və üzvləri üçün şəxsi cinayət məsuliyyətinin yaranmasına səbəb ola bilər.

17. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Lazımi yoxlama öhdəliyinin bir hissəsi kimi şəxslərin və ya təşkilatların hərəkətlərinə görə təzminat təmin etmək;

(b) Terrorçu, xüsusi şəxs və ya silahlı qruplaşmalar kimi qeyri-dövlət subyektlərinin sakitləşdirilməsi üçün qadın hüquqlarının müdafiəsi cəhdlərindən hər hansı formada güzəştin edilməsindən imtina etmək;

(c) Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə insan hüquqları pozuntuları ilə əlaqədar fəaliyyətlərin, xüsusilə gender zorakılığının bütün formalarının qarşısının alınması, qadın hüquqlarının pozulması riskində müşahidə edilən artımın qiymətləndirilməsi və aradan qaldırılmasında milli şirkətlərə adekvat yardımın göstərilməsi, effektiv hesabatlılıq mexanizminin yaradılması üçün qeyri-dövlət subyektləri ilə əlaqələrin saxlanılması;

(d) Dövlət və qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən yol verilən pozuntuların müəyyən edilməsini və aradan qaldırılmasını təmin etmək məqsədilə münaqişələrdən əvvəl və sonra aparılan araşdırmalarda gender məsələlərinin nəzərə alındığı praktikalardan (məsələn, qadın polis zabitlərindən istifadə) istifadə.

18. Komitə həmçinin silahlı qruplaşmalar kimi qeyri-dövlət subyektlərini aşağıdakıları etməyə çağırır:

(a) Konvensiyaya uyğun olaraq, münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə qadınların hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq;

(b) İnsan hüquqları üzrə davranış kodekslərinə əməl etmək və gender zorakılığının bütün formalarının qadağan edilməsi öhdəliyini götürmək.

C. Konvensiya, beynəlxalq humanitar, qaçqın və cinayət hüququnun bir-birlərini tamamlaması

19. Beynəlxalq xarakterli olan və ya olmayan silahlı münaqişə, fəvqəladə hal, yadelli işğal və ya siyasi dalğalanma kimi başqa vəziyyətin mövcudluğundan asılı olmayaraq, qadınların hüquqlarına Konvensiyada müəyyən edilən əlavə müdafiə növlərindən, beynəlxalq humanitar, qaçqın və cinayət hüququndan təşkil olunan beynəlxalq hüquq rejimi çərçivəsində təminat verilir.

20. Beynəlxalq xarakterli olan və ya olmayan silahlı münaqişə meyarlarına cavab verən vəziyyətlərdə Konvensiya və beynəlxalq humanitar hüquq eyni zamanda tətbiq edilir, onların müəyyən etdiyi müxtəlif müdafiə vasitələri bir-birini istisna etmir, əksinə tamamlayır. Beynəlxalq humanitar hüquqa əsasən silahlı münaqişələrin təsirinə məruz qalan qadınlar həm qadınlara, həm kişilərə şamil olan ümumi müdafiə hüquqlarına və əsasən zorlanma, fahişəliyə məcbur edilmə və ya cinsi toxunulmazlığın hər hansı başqa formada pozulmasına qarşı müdafiə, eləcə də humanitar yardımın paylanması zamanı hamilə analar, hamilə və əmizdirən anaların prioritet olması, kişilərdən ayrı şəraitdə, qadınların birbaşa nəzarəti altında saxlanılmaq, hamilələri, öhdəsində uşaqları və ya körpə uşaqları olan qadınların edam cəzasından qorunması kimi bəzi konkret müdafiə hüquqlarına malikdirlər;

21. Beynəlxalq humanitar hüquq həmçinin işğalçı qüvvələr üzərinə Konvensiya və başqa beynəlxalq insan hüquqları normaları ilə birlikdə tətbiq edilən öhdəliklər qoyur. Beynəlxalq humanitar hüquq həmçinin Dövlətin mülki əhalisinin bir hissəsini işğal etdiyi əraziyə köçürməsinə qadağan edir. Beynəlxalq humanitar hüquqa əsasən, işğal şəraitindəki qadınlar ümumi müdafiə və aşağıdakı xüsusi müdafiə hüquqlarına malikdirlər: zorlanma və fahişəliyə məcbur edilmə və ya cinsi toxunulmazlığın hər hansı başqa formada pozulmasına qarşı müdafiə, hamilə analar və qadınlar üçün nəzərdə tutulan zəruri geyim göndərişlərinin sərbəst ötürülməsi, xüsusilə hamilə analar, 7 yaşdan kiçik uşaqları olan analar daxil olmaqla mülki əhalinin qorunması üçün yaradılan təhlükəsizlik zonaları və ya neytrallaşdırılmış zonalar və kişilərdən ayrı şəraitdə qadınların birbaşa nəzarəti altında saxlanma. Nəzarət altında saxlanan qadınlar üçün sanitariya qovşağı təmin edilməlidir və onların üzərində axtarış qadınlar tərəfindən aparılmalıdır.

22. Konvensiyanın qadınlara qarşı ayırı-seçkiliyi qadağan edən müddəaları bir çox şəraitlərdə qaçqın, məcburi köçkün və vətəndaşlığı olmayan qadınlar və qızlar üçün beynəlxalq hüquq müdafiə rejimini möhkəmləndirir və tamamlayır, bu, xüsusilə müvafiq beynəlxalq sazişlərdə, xüsusən 1951-ci il tarixli Qaçqınların statusu haqqında Konvensiya və onun 1967-ci il tarixli

Protokolunda gender bərabərliyi haqqında birmənalı müddəalara yer verilməməsi ilə əlaqədardır.

23. İştirakçı Dövlətlərin Konvensiya çərçivəsindəki insan alverinin, cinsi və gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınması, araşdırılması və cəzalandırılması öhdəliyi qadın və qız alveri kontekstində kölələşdirmə, zorlama, cinsi köləlik, fahişəliyə, hamiləliyə məcburedilmə, məcburi qısırlaşdırılma və müqayisə oluna bilən ağırlıq dərəcəsinə malik başqa hər hansı cinsi zorakılıq formasını müharibə cinayəti, insanlığa qarşı cinayət, işgəncə və ya soyqırımı aktı hesab edən beynəlxalq və beynəlmiləşdirilmiş cinayət tribunallarının məhkəmə praktikası, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Əsasnaməsi daxil olmaqla beynəlxalq cinayət hüququ ilə möhkəmləndirilir. Beynəlxalq cinayət hüququ, o cümlədən gender əsaslı zorakılığın, xüsusilə də cinsi zorakılığın tərifini də gender əlamətlərinə görə mənfi yöndə fərqləndirməyə yol verilmədən Konvensiyaya və beynəlxalq səviyyədə tanınan digər insan hüquqları sənədlərinə uyğun təfsir edilməlidir.

24. Komitə İştirakçı Dövlətlərə Konvensiya çərçivəsindəki öhdəliklərinin icrası zamanı qadınlara və qızlara münasibətdə beynəlxalq humanitar, qaçqın və cinayət hüququnda müəyyən edilən əlavə müdafiə növlərini lazımınca nəzərə almağı tövsiyə edir.

D. Konvensiya və Təhlükəsizlik Şurasının qadın, sülh və təhlükəsizlik gündəliyi

25. Komitə təsdiq edir ki, Təhlükəsizlik Şurasının münaqişə və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə İİV və QiÇS-in qadınlara təsiri barədə xüsusi rəhbər sənəd rolunu oynayan [1983 \(2011\)](#) sayılı qətnaməsindən əlavə, müxtəlif tematik qətnamələri xüsusilə [1325 \(2000\)](#), [1820 \(2008\)](#), [1888 \(2009\)](#), [1889 \(2009\)](#), [1960 \(2010\)](#), [2106 \(2013\)](#) və [2122 \(2013\)](#) sayılı qətnamələri qadınlar, sülh və təhlükəsizliklə əlaqədar müdafiənin inkişaf etdirilməsi üçün həlledici əhəmiyyətə malik siyasət platformalarıdır.

26. Bu qətnamələrdə yer verilən, narahatlıq doğuran bütün sahələrin öz əksini Konvensiyanın əsas müddəalarında tapdığını nəzərə alsaq, qətnamələrin icrası real bərabərlik modelinə əsaslanmalı, Konvensiyada müəyyən edilən bütün hüquqları əhatə etməlidir. Komitə Təhlükəsizlik Şurasının qadınlar, sülh və təhlükəsizlik gündəliyinin Konvensiyanın və onun Fakültativ Protokolunun icrası çərçivəsində uyğunlaşdırılmış və inteqrasiyalı yanaşma əsasında yerinə yetirilməsinə ehtiyac olduğunu bir daha bəyan edir.

27. Konvensiyanın 18-ci maddəsinə iştirakçı Dövlətlərdən Konvensiyanın müddəalarının o cümlədən münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə icrası üçün gördükləri tədbirlər barədə hesabat verməyi tələb edən hesabatvermə proseduru daxildir. Hesabatların verilməsi proseduruna Təhlükəsizlik Şurası öhdəliklərinin icrasına dair məlumatların daxil edilməsi Konvensiya və Şuranın gündəliyini birləşdirir, bununla da gender bərabərliyini genişləndirir, gücləndirir və reallaşdırır.

28. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Təhlükəsizlik Şurasının 1325 (2000) sayılı və sonrakı qətnamələrinin icrası məqsədilə ölkə səviyyəsində qəbul edilən fəaliyyət planlarının və strategiyalarının Konvensiya ilə uyğunluğunu və onların icrası üçün adekvat büdcənin ayrılmasını təmin etmək;

(b) Təhlükəsizlik Şurası öhdəliklərinin icrası prosesinin real bərabərlik modelini təcəssüm etdirməsini, münaqişə ilə əlaqəli gender əsaslı zorakılıq, o cümlədən cinsi zorakılıqla əlaqədar pozuntulardan əlavə, münaqişə vəziyyəti və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərin Konvensiyada müəyyən olunan bütün hüquqlara təsirini nəzərə almasını təmin etmək;

(c) Konvensiya müddəalarını icra etmək üçün münaqişələrin qarşısının alınması, münaqişə, münaqişələrin həlli və münaqişələrdən sonrakı bərpa fəaliyyətləri daxil olmaqla, münaqişə proseslərinin tam spektri ilə əlaqədar olaraq bütün BMT şəbəkələri, təşkilatları, agentlikləri, fond və proqramları ilə əməkdaşlıq etmək;

(d) Təhlükəsizlik Şurasının qadınlar, sülh və təhlükəsizlik gündəliyinin icrası üzərində çalışan vətəndaş cəmiyyəti və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlığı genişləndirmək.

IV. Konvensiya, münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə vəziyyətləri və münaqişədən sonrakı vəziyyətlər

A. Qadınlar və münaqişələrin aradan qaldırılması

29. Konvensiyanın iştirakçı Dövlətlərindən səylərini münaqişələrin və zorakılığın bütün formaların aradan qaldırılması üzərində cəmləşdirmək tələb olunur. Münaqişələrin bu cür aradan qaldırılmasına açıq mənbə məlumatlarının toplanması və təhlili, preventiv diplomatiya və vasitəçilik və münaqişənin kökündə dayanan səbəblərin aradan qaldırılmasına yönələn səyləri özündə birləşdirən effektiv erkən xəbərdarlıq sistemləri daxildir. Bura həmçinin silah ticarətinin güclü və effektiv şəkildə tənzimlənməsi, eləcə də

mövcud və əksər hallarda qeyri-qanuni olan adi silahların, o cümlədən kiçik kalibrli silahların dövriyyəsi üzərində ciddi gender əsaslı zorakılıq hərəkətləri və ya onlara yardım üçün istifadənin qarşısının alınması məqsədi daşıyan adekvat nəzarət daxildir. Gender əsaslı zorakılıq və ayrı-seçkilik hallarının yayılma sürətinin artması ilə münaqişələrin yaranması arasında əlaqəlilik mövcuddur. Məsələn, cinsi zorakılığın yayılma sürətinin artması münaqişə barədə ilkin xəbərdarlıq ola bilər. Müvafiq olaraq gender əsaslı zorakılığın aradan qaldırılmasına yönələn səylər uzunmüddətli perspektivdə həm də münaqişənin, onun yüksəlməsinin, münaqişədən sonrakı mərhələdə yenidən baş qaldırmasının qarşısının alınmasına töhfə verir.

30. Qadın hüquqlarının təmin edilməsi üçün münaqişələrin qarşısının alınmasının vacibliyinə baxmayaraq, qadınların təcrübələri münaqişələrin proqnozlaşdırılması üçün qeyri-müvafiq hesab edilərək, münaqişələrin qarşısının alınmasına yönələn səylərə daxil edilmir və qadınların münaqişələrin qarşısının alınmasında iştirakı aşağıdır. Komitə preventiv diplomatiya, eləcə də hərbi xərclər və nüvə silahsızlaşdırması kimi global məsələlər üzərində çalışan qurumlarda qadınların iştirakının aşağı olduğunu daha əvvəl qeyd etmişdir. Münaqişələrin qarşısının alınmasına yönələn və gender amillərini nəzərə almayan belə tədbirlər Konvensiyanın müddəalarına cavab verməməklə yanaşı, münaqişəni adekvat şəkildə proqnozlaşdırma və əngəlləyə bilməz. İştirakçı Dövlətlər yalnız qadınların maraqlı tərəf qismində cəlb edilməsilə və münaqişənin gender təhlilini aparmaqla müvafiq tədbirlər hazırlaya bilərlər.

31. Konvensiya qarşısınıalma siyasətlərinin ayrı-seçkilikdən azad olmasını, münaqişələrin qarşısının alınmasına və ya nəticələrinin yüngülləşdirilməsinə yönələn səylərin bilərək və ya bilməyərək qadınlara zərər verməməsinə, gender bərabərsizliyi yaratmamasını və ya bərabərsizliyi möhkəmləndirməməsinə tələb edir. Mərkəzi Hökumətlər və ya üçüncü tərəf dövlətlər tərəfindən yerli sülh proseslərinə edilən müdaxilələr qadınların yerli səviyyədəki lider və sülh quruculuğu rolları üçün təhlükə törətməməli, bu rollara hörmətlə yanaşmalıdır.

32. Komitənin artıq qeyd etdiyi kimi, adi silahların, xüsusilə kiçikkalibrli silahların, o cümlədən qanuni silah ticarəti vasitəsilə əldə edilən, lakin təyinatı üzrə istifadə edilməyən silahların yayılması həm münaqişə ilə əlaqəli gender əsaslı zorakılıqdan, həm də məişət zorakılığından zərər çəkən qadınlara, həm də müqavimət hərəkətlərinin iştirakçı və etirazçılarına birbaşa və ya dolaylı təsir edə bilər.

33. Komitə İştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

- (a) Qadınların münaqişələrin aradan qaldırılmasına yönələn formal və qeyri-formal sayələrinin möhkəmləndirilməsi və dəstəklənməsi;
- (b) Qadınların milli, regional və beynəlxalq təşkilatlarda, eləcə də preventiv diplomatiya tədbirlərinin görülməsinə yönələn qeyri-rəsmi, yerli və icma əsaslı proseslərdə iştirakının təmin edilməsi;
- (c) Gender əsaslı zorakılıq və qadın hüquqlarının digər pozuntuların artmasının qarşısının alınması məqsədilə erkən xəbərdarlıq sistemlərinin yaradılması və gender amillərinin nəzərə alındığı təhlükəsizlik tədbirlərinin qəbul edilməsi;
- (d) Belə erkən xəbərdarlıq sistemlərinin nəticələri idarəetmə strukturlarına genderlə əlaqəli göstərici və meyarların daxil edilməsi;
- (e) Silahların, xüsusən kiçikkalibrli və qeyri-qanuni silahların beynəlxalq miqyaslı ötürülmələrinin gender nəticələrinin həmçinin Silah ticarəti üzrə beynəlxalq müqavilənin ratifikasiyası və icrası vasitəsilə aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsi.

B. Münaqişə şəraitində və münaqişədən sonrakı şəraitdə qadınlar

1. Gender əsaslı zorakılıq (maddə 1-3 və 5 (a))

34. Qadınlara və qızlara qarşı zorakılıq Konvensiya ilə qadağan edilən ayrı-seçkilik forması və insan hüquqlarının pozulmasıdır. Münaqişələr mövcud gender bərabərsizliklərini dərinləşdirir, qadınları həm dövlət, həm də qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən gender əsaslı zorakılığın müxtəlif formalarına məruz qalmaq riskinin yüksəlməsi ilə üz-üzə qoyur. Münaqişə ilə əlaqəli zorakılıq halları hər yerə, evlərdə, həbsxanalarda, məcburi köçkün qadınlar və qaçqınlar üçün düşərgələrdə baş verir; o istənilən vaxt, məsələn suyun, odun yanacağıının toplanması və ya məktəbə, yaxud işə getmək kimi gündəlik fəaliyyətlər zamanı baş verə bilər. Münaqişə ilə əlaqəli gender əsaslı zorakılıq müxtəlif şəxslər tərəfindən törədilir. Bura hökumətə məxsus silahlı qüvvələrin, hərbişdirilmiş qrupların, qeyri-dövlət silahlı qruplarının, sülhməramlı kontingenti heyətinin üzvləri və mülki şəxslər daxil ola bilər. Silahlı münaqişənin xarakterindən, müddətindən və ya cəlb olunmuş subyektlərdən asılı olmayaraq, qadınlar və qızlar getdikcə daha çox bilərək öldürmə, işgəncə, şikəstetmə, cinsi zorakılıq, nikaha, fahişəliyə və hamiləliyə vadar edilmədən hamiləliyin zorla dayandırılmasına və qısırlaşdırmaya qədər

müxtəlif zorakılıq və istismar formalarına bilərək məruz qoyulur və bütün bu zorakılıq formalarının hədəfi olaraq seçilir.

35. Aydınır ki, silahlı münaqişə bütün mülki şəxslərə mənfi təsir etsə də, qadınlar və qızlar əsasən və getdikcə daha çox cinsi zorakılıqdan "eyni zamanda alçaltmaq, dominantlıq, qorxu aşılamaq, qovmaq və/və ya icmanın və ya etnik qrupun mülki üzvlərini zorla yerlərini dəyişməyə vadar etmək məqsədilə müharibə taktikası kimi" istifadə edilməklə hədəf olaraq seçilir və bu cinsi zorakılıq forması hətta hərbi əməliyyatlar dayandıqdan sonra da davam edir (bax: Təhlükəsizlik Şurasının 1820 (2008) sayılı qətnaməsi). Münaqişədən sonrakı mühitlərdə qadınların çoxu üçün rəsmi atəşkəsdən və ya sülh sazişinin bağlanmasıdan sonra zorakılıq dayanmır və çox vaxt münaqişədən sonrakı şəraitdə artır. Komitə zorakılıq formaları və əraziləri dəyişsə də, yəni artıq dövlət tərəfindən dəstəklənən zorakılıq tətbiq edilə bilməsə də, gender əsaslı zorakılığın bütün formalarının, xüsusən cinsi zorakılığın münaqişədən sonrakı mühitdə artdığını bildirən çoxsaylı hesabatların doğruluğunu təsdiq edir. Qeyri-effektiv tərki-silah, tərxis və təkrar inteqrasiya prosesləri kimi başqa amillərdən əlavə gender əsaslı zorakılığın bütün formalarının qarşısının alınma, araşdırılma və cəzalandırılma bilməməsi də münaqişədən sonrakı dövrlərdə qadınlara qarşı zorakılığın davam etməsinə gətirib çıxara bilər.

36. Münaqişədən əvvəl və sonra məcburi köçkün və qaçqın qadınlar, qadın hüquqlarının müdafiəçiləri, fərqli kasta mənsubiyyəti, etnik, milli və dini mənsubiyyətə malik və ya azlıqlara aid olan, çox vaxt icmalarının rəmzi təmsilçisi kimi hücumla məruz qalan qadınlar, dullar və əlilliyi olan qadınlar kimi konkret qadın və qız qrupları xüsusilə zorakılıq və əsasən də cinsi zorakılıq riski ilə üz-üzə qalırlar. Qadın kombatantlar və hərbi qulluqçu qadınlar da dövlət və qeyri-dövlət silahlı qrupları və müqavimət hərəkatları tərəfindən cinsi toxunulmazlıq əleyhinə təhqiredici hərəkat və cinsi qısınma təhdidi altındadırlar.

37. Gender əsaslı zorakılıq həmçinin dövlət və qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən insan hüquqları müdafiəçiləri üzərinə hücumların gerçəkləşdirilməsi kimi çoxsaylı əlavə insan hüquqları pozuntularına gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində qadınların siyasi və ictimai həyatda bərabər səviyyəli və mənalı iştirakına xələl gətirir. Münaqişə ilə əlaqəli gender əsaslı zorakılıq qadınlar üçün xəsarət və əlillik, İİV infeksiyası riskinin yüksəlməsi, cinsi zorakılıq nəticəsində yaranan arzuolunmaz hamiləlik kimi çoxsaylı psixi və fizioloji nəticələrə gətirib çıxarır. Zorlama vasitəsilə müharibə silahı kimi

istifadə edilən İİV-in bilərək ötürülməsi daxil olmaqla, İİV və gender əsaslı zorakılıq arasında güclü əlaqəlilik mövcuddur.

38. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Dövlət və qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən gender əsaslı zorakılığın bütün formalarının başqa vasitələrlə yanaşı qanunvericilik, siyasət və protokollardan istifadə edilməklə qadağan olunması;

(b) Gender əsaslı zorakılığın bütün formalarının, o cümlədən dövlət və qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilən cinsi zorakılığın qarşısının alınması, araşdırılması və cəzalandırılması və sıfır dözümlülük siyasətinin tətbiqi;

(c) Qadınların və qızların ədalət mühakiməsinə çıxışının təmin edilməsi, gender əsaslı zorakılıq, xüsusilə cinsi zorakılıq barədə, gender amillərinin nəzərə alındığı istintaq prosedurlarının qəbul edilməsi; sülhməramlılar daxil olmaqla polislər və hərbiçilər üçün gender amillərinin nəzərə alındığı təlimlərin keçilməsi, davranış kodeksləri və protokolların qəbulu, müstəqillik, tərəfsizlik və dürüstlüyün təmin edilməsi məqsədilə məhkəmə orqanlarının potensialının, o cümlədən keçid dövrü ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin gücləndirilməsi;

(d) Müxtəlif mühitlərdə və müxtəlif qadın kateqoriyalarına münasibətdə gender əsaslı zorakılıq, xüsusilə cinsi zorakılıq hallarının baş verməsi və yayılması barədə məlumatların toplanması və məlumatların toplanması metodlarının standartlaşdırılması;

(e) Gender əsaslı zorakılıq, xüsusilə cinsi zorakılıq qurbanlarının hərtərəfli tibbi müalicə, psixoloji xidmət və psixo-sosioloji dəstəkdən istifadə imkanı ilə təmin edilməsi üçün adekvat resursların ayrılması və effektiv tədbirlərin görülməsi;

(f) Cinsi zorakılığın qurbanları üçün tibbi, hüquqi yardım və psixo-sosial dəstək təklif edən vahid xidmət təminatı mərkəzləri, təcili yardımı iqtisadi, sosial səlahiyyətlərin genişləndirilməsi və təkrar inteqrasiya ilə əlaqələndirən çox təyinatlı icma mərkəzləri, səyyar klinikalar daxil olmaqla, təhlükəsizlik subyektləri ilə gender əsaslı zorakılığın qurbanları üçün xidmət təminatçılarını əlaqələndirmək məqsədilə işlərin ötürülmə mexanizmlərinin və standart əməliyyat prosedurlarının hazırlanması və yayılması;

(g) Zorakılığa məruz qalan, o cümlədən cinsi zorakılıq nəticəsində reproduktiv sağlamlıqları zərər görən qadın və qızların fərqli ehtiyaclarının ödənməsi üçün resursların ayrılması və texniki ekspert potensialının gücləndirilməsi;

(h) Milli önləyici tədbirlərə və cavab tədbirlərinə gender əsaslı zorakılıq və İİV ilə əlaqəli konkret müdaxilələrin daxil edilməsinin təmin olunması;

2. İnsan alveri (maddə 6)

39. Münaqişə zamanı və münaqişədən sonra siyasi, iqtisadi və sosial strukturların alt-üst olması, zorakılıq və militarizm səviyyələrinin yüksəlməsi nəticəsində gender-əsaslı ayrı-seçkilik təşkil edən qadın və qız alveri güclənir. Münaqişə vəziyyətləri və münaqişələrdən sonrakı vəziyyətlər qadınların cinsi, iqtisadi və hərbi istismarı üçün müharibə ilə əlaqəli xüsusi tələbat strukturları yarada bilər. Münaqişənin təsirinə məruz qalan regionlar qadın və qız alveri üçün mənşə, tranzit və təyinat yerinə çevrilir, alverin formaları isə regiondan, konkret iqtisadi və siyasi şəraitdən, cəlb olunmuş dövlət və qeyri-dövlət subyektlərindən asılı olaraq fərqlilik göstərə bilər. Məcburi köçkün və ya qaçqınlar üçün yaradılmış düşərgələrdə yaşayan və ya bu düşərgələrdən qayıdan, yaxud dolanışıq yolları axtaran qadınlar və qızlar alver predmeti olmaq riski ilə daha çox üzləşirlər.

40. Alver üçüncü tərəf ölkələr münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdən miqrant axınlarını qadağa, sürülmə və ya saxlanma kimi tədbirlər vasitəsilə məhdudlaşdırmağa çalışdıqda da meydana gələ bilər. Gender əlamətlərinə görə məhdudlaşdırıcı və ya ayrı-seçkilik xarakterli, münaqişə zonalarından qaçan qadın və qızların imkanlarını məhdudlaşdıran miqrasiya siyasətləri onların istismar və alverə qarşı həssaslığını artırır.

41. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Dövlət orqanları və ya özəl subyektlər tərəfindən törədilməyindən asılı olmayaraq, yurisdiksiyaları daxilində meydana gələn insan alveri və əlaqədar insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması, araşdırılması və cəzalandırılması məcburi köçkün və qaçqınlar daxil olmaqla, qadın və qızlar üçün konkret müdafiə tədbirlərinin qəbul edilməsi;

(b) Milli ordu, sülhməramlı qüvvələr, sərhəd polisi, miqrasiya orqanlarının əməkdaşları, humanitar fəaliyyət subyektləri kimi qruplar arasında insan alveri, cinsi istismar və alçaldılma sahələrindəki beynəlxalq standartlara əsaslanan sıfır dözümlülük siyasətinin qəbul edilməsi və bu qruplara həssas qadın və qızların necə müəyyən edilməli və qorunmalı olduğu barədə gender amillərinin nəzərə alındığı təlimin keçilməsi;

(c) Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdən gələn qadınların və qızların insan alveri predmetinə çevrilməməsinin təmin edən əhatəli, gender

amillərinin nəzərə alındığı hüquqlara əsaslanan miqrasiya siyasətinin qəbul edilməsi;

(d) insan alveri predmetinə çevrilmiş qadın və qızların hüquqlarının qorunması, cinayətkarlarının təqibinə yardım məqsədilə ikitərəfli və ya regional sazişlərin və başqa əməkdaşlıq formalarının qəbul edilməsi.

3. İştirak (maddə 7-8)

42. Qadınlar münaqişə müddətində çox vaxt ev təsərrüfatlarının başçısı, sülhməramlı, siyasi lider və kombatant kimi liderlik rollarını üzərlərinə götürsələr də, Komitə münaqişədən sonrakı və keçid dövrlərində və bərpa proseslərində onların səslərinin boğulduğu və təcrid edildikləri barədə narahatlığını dəfələrlə ifadə etmişdir. Komitə bir daha bəyan edir ki, yetərli sayda qadının milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə, eləcə də cinayət mühakiməsi sistemində beynəlxalq danışıqlara, sülhməramlı fəaliyyətə, preventiv diplomatiyanın bütün səviyyələrinə, vasitəçilik və humanitar yardım, sosial barışıq fəaliyyətinə və sülh danışıqlarına daxil edilməsi əhəmiyyətli fərq yarada bilər. Qadınların milli səviyyədə hökumətin müxtəlif qollarında bərabər səviyyəli, mənalı və effektiv iştirakı, onların hökumət sektorlarında liderlik vəzifələrinə təyin edilməsi, vətəndaş cəmiyyətinin fəal üzvü kimi çıxış etmək bacarıqları davamlı demokratiya, sülh və gender bərabərliyinin mövcud olduğu cəmiyyətin qurulması üçün ilkin şərtlərdir.

43. Münaqişədən dərhal sonrakı nəticələr İştirakçı Dövlətlər üçün ölkənin siyasi və ictimai həyatında qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması məqsədilə qanunvericilik və siyasət tədbirlərinin qəbul edilməsi, qadınlara idarəçiliyin münaqişədən sonrakı, yeni strukturlarında iştirak üçün bərabər fürsətlərin qazandırılması baxımından strateji fürsət təmin edir. Bununla belə, əksər hallarda hərbi əməliyyatların rəsmi olaraq dayandırılması zamanı qərar qəbulu proseslərində gender bərabərliyinin önə çəkilməsi və qadınların iştirakı prioritet olaraq qəbul edilmir və hətta stabilləşdirmə məqsədləri ilə uyğunsuz hesab edilərək çıxış edilir. Qadınların rəsmi sülh quruculuğu və münaqişədən sonrakı bərpa və sosial-iqtisadi inkişaf prosesində tam iştirakı və proseslərə cəlb olunmaları çox vaxt dərin kök salmış, gender əsaslı zorakılıq və qadınlara qarşı başqa ayrı-seçkilik formaları ilə yanaşı onların qərar qəbulunun bütün aspektlərindən təcrid edilməsi ilə nəticələnən Dövlət və qeyri-dövlət qruplarında ənənəvi kişi liderliyi ilə özünü büruzə verən stereotiplər səbəbindən reallaşmır.

44. İştirakçı Dövlətlərin qadınların siyasi və ictimai həyatda (maddə 7) və beynəlxalq miqyasda (maddə 8) bərabər səviyyədə təmsil olunmalarının

təmin edilməsi öhdəliklərinin icrası 4 (1)-ci yarımmaddə çərçivəsindəki müvəqqəti xüsusi tədbirlər daxil olmaqla, münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə bu daha geniş spektrli gender ayrı-seçkiliyi və bərabərsizliyinin, eləcə də qadınların bərabər səviyyəli iştirakı qarşısında mobillik, təhlükəsizlik, maliyyə mənbələrinin axtarışı, təşviqat və texniki bacarıqlar sahələrindəki münaqişə ilə əlaqəli əlavə məhdudiyətlərlə bağlı konkret və çoxsaylı baryerlərin aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsi.

45. Bu öhdəliklərin icrası xüsusilə ərazisində hərbi əməliyyatların baş verdiyi iştirakçı Dövlətlərə, eləcə də sülh quruculuğu proseslərində iştirak edən təşkilatlarında qadınların təmsil olunmasını təmin etmələri, yerli qadınların sülh proseslərində iştirakını dəstəkləmələri tələb olunan digər iştirakçı Dövlətlərə şamil olunur. Öhdəliklərin Təhlükəsizlik Şurasının Qadın, sülh və təhlükəsizlik qətnaməsi 1325 (2000) ilə paralel icrası qadınların münaqişələrin qarşısının alınması, idarə edilməsi və həlli ilə əlaqədar proseslərdə mənalı iştirakına zəmanət verir.

46. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Qanunverici, icraedici, inzibati və başqa normativ sənədlərin qadınların münaqişələrin qarşısının alınması, idarə edilməsi və həllində iştirakını məhdudlaşdırmamasının təmin edilməsi;

(b) Qadınların silahlı qüvvələr, polis və ədalət mühakiməsi orqanları və keçid dövrünün münaqişə müddətində törədilən cinayətlərlə məşğul olan ədalət mühakiməsi mexanizmləri (məhkəmə və məhkəmədən kənar) daxil olmaqla, milli institut və mexanizmlərində bütün qərar qəbulu səviyyələrində bərabər şərtlərlə təmsil olunmalarının təmin edilməsi;

(c) Qadın problemləri ilə məşğul olan qadın və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının və vətəndaş cəmiyyəti üzvlərinin bütün sülh danışıqlarına, münaqişədən sonrakı bərpa və yenidənqurma cəhdlərinə bərabər səviyyədə cəlb olunmasının təmin edilməsi;

(d) Münaqişələrdən sonrakı siyasi proseslərdə effektiv iştiraklarının təmin edilməsi məqsədi ilə qadınlar üçün liderlik təliminin təmin edilməsi.

47. Komitə münaqişənin həlli proseslərində ayrı-ayrılıqda və ya beynəlxalq və ya hökumətlərarası təşkilat və koalisiyaların bir hissəsi kimi iştirak edən üçüncü tərəf Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Qadınların nümayəndə qismində danışıqların aparılması və vasitəçilik fəaliyyətlərinə o cümlədən ən üst səviyyəli fəaliyyətlərə cəlb olunması;

(b) Münaqişənin təzəcə bitdiyi ölkələrə münaqişədən sonrakı proseslərdə qadınların effektiv iştirakının təbliği baxımından texniki yardımın təmin edilməsi.

4. Təhsil, məşğulluq və səhiyyə xidmətlərinə çıxış və kənd yerlərində yaşayan qadınlar (maddə 10-12 və 14)

48. Dövlətin ictimai infrastrukturunun və xidmət təminatı strukturunun tamamilə sıradan çıxması silahlı münaqişənin əhali üçün həyati xidmətlərin təmin edilməməsi ilə nəticələnən əsas və birbaşa nəticələrindəndir. Belə vəziyyətlərdə ilk növbədə qadınlar və qızlar əziyyət çəkir, münaqişənin sosial-iqtisadi nəticələrinin yükünü çiyinlərində daşıyırlar. Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə məktəblər təhlükəsizlik səbəbindən bağlanır, dövlət və qeyri-dövlət silahlı qruplaşmaları tərəfindən işğal olunur və ya məhv edilir və bütün bunlar qızların məktəblərə çıxışına mane yaradır. Qızların təhsilə çıxışının qarşısını alan digər amillərə qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən onlara və müəllimlərinə qarşı yönəlmiş hücumlar və təhdidlər, eləcə də üzərlərinə götürmək məcburiyyətində qaldıqları əlavə qayğı və ev təsərrüfatı öhdəlikləri daxildir.

49. Bənzər qaydada ailənin yaşayışı böyük dərəcədə onlardan asılı olduğuna görə qadınlar alternativ dolanışq mənbələri axtarmağa vadar olurlar. Münaqişə müddətində qadınlar rəsmi məşğulluq sektorunda kişilər tərəfindən yerinə yetirilən rolları üzərlərinə götürsələr də, münaqişədən sonrakı mühitdə qadınların rəsmi sektorda işlərini itirərək ev təsərrüfatı və ya qeyri-rəsmi sektora qayıtması hallarına nadir rast gəlinmir. Münaqişədən sonrakı mühitlərdə məşğulluğun yaradılması münaqişədən sonra dayanıqlı iqtisadiyyatın formalaşdırılması üçün əsas prioritetdir, lakin rəsmi sektordakı məşğulluq yaratma təşəbbüsləri qadınlara laqeyd yanaşmağa meyllidir, çünki diqqət mərkəzində tərxis edilmiş kişilər üçün iqtisadi fürsətlərin yaradılması saxlanılır. Münaqişədən sonrakı yenidənqurma proqramlarında qadınların iqtisadiyyatın əsas iqtisadi fəaliyyətin özünə yer tapdığı qeyri-rəsmi və məhsuldar sahələrinə verdikləri töhfələrin dəyərləndirilməsi və dəstəklənməsi mütləqdir.

50. Münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə səhiyyə, o cümlədən cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətlərinə çıxış qeyri-adekvat infrastruktur, peşəkar tibb işçilərinin, ilkin dərman preparatlarının və tibbi ləvazimatlarının yoxluğu səbəbindən pozulur. Nəticə etibarilə qadınlar və qızlar münaqişə ilə əlaqəli cinsi zorakılıq səbəbindən planlaşdırılmamış hamiləlik, cinsi və reproduktiv sağlamlığa dəyən ciddi xəsarət və cinsi yolla ötürülən infeksiya,

o cümlədən İİV və QİÇS riskinin yüksəlməsi ilə üz-üzə qalırlar. Səhiyyə xidmətlərinin sıradan çıxması qadınların mobilliliyi və hərəkət azadlığı qarşısındakı məhdudiyyətlərlə birləşərək qadınların 12-ci maddənin (1)-ci maddəsi çərçivəsində zəmanət verilən səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarını daha da sarsıdır. Güc bərabərsizlikləri və zərərli gender normaları qadınları və qızları İİV infeksiyasına qarşı qeyri-proporsional dərəcədə daha həssas vəziyyətə gətirir və bu amillər münaqişə şəraitində və münaqişədən sonrakı şəraitlərdə daha da dərinləşdirir. Həmçinin İİV-lə əlaqəli stiqma və ayrı-seçkilik də geniş yayılıb və xüsusilə gender əsaslı zorakılıqla əlaqəli stiqma ilə birləşdikdə, bu, İİV-in qarşısının alınması, müalicəsi və əlaqədar qayğı və dəstəyin təmin edilməsi baxımından dağıdıcı nəticələrə gətirib çıxarır.

51. Kənd yerlərində yaşayan qadınlar çox vaxt adekvat səhiyyə xidməti və sosial xidmətlərin yoxluğunun, torpaq resurslarına və təbii ehtiyatlara qeyri-bərabər çıxışın təsirinə qeyri-proporsional dərəcədə məruz qalırlar. Bənzər qaydada onların münaqişə mühitlərindəki vəziyyəti məşğulluq və reintegrasiya baxımından xüsusi çətinlik təşkil edir və çox vaxt bu vəziyyət xidmətlərin ərzaq çatışmazlığı, yaşayış şəraitinin qeyri-adekvatlığı, əmlakdan məhrum edilmə və sudan istifadə imkanının yoxluğu ilə nəticələnən sıradan çıxması ilə kəskinləşir. Əlverişsiz vəziyyətləri səbəbindən dul qadınlar, əlilliyi olan qadınlar, ahıl qadınlar, ailə dəstəyindən məhrum olan subay qadınlar və ailə başçısının olmadığı ev təsərrüfatlarının üzvü olan qadınlar iqtisadi çətinliyin artması qarşısında xüsusi ilə həssas olur, çox vaxt işsiz və yaşayış üçün zəruri vasitə və imkanlardan məhrum olurlar.

52. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Məktəbi vaxtından əvvəl atan, münaqişənin təsirinə məruz qalmış qızların mümkün qədər qısa müddətdə məktəblərə və universitetlərə təkrar integrasiya edilə bilməsi üçün proqramların hazırlanması; məktəb infrastrukturunun təcili təmiri və yenidən qurulması ilə məşğulluq; qızlara və onların müəllimlərinə qarşı hücum və təhdidlərin təkrarlanmasının qarşısının alınması məqsədilə tədbirlərin görülməsi; belə zorakılıq hərəkətlərinin törədilməsində təqsirkar olanlar barədə araşdırmaların yubanmadan aparılması, cinayət təqibi və cəzanın tətbiq edilməsi;

(b) İqtisadi bərpa strategiyalarının münaqişədən sonra dayanıqlı iqtisadiyyatın zəruri ilkin şərti kimi gender bərabərliyini təbliğ etməsinin və həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi məşğulluq sektorlarında çalışan qadınlara ünvanlanmasının təmin edilməsi; qadınların, xüsusilə də kənd yerlərində yaşayan və əlverişsiz vəziyyətdə olan qadın qruplarının iqtisadiyyat sahəsində səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi imkanlarının optimallaşdırılması

məqsədilə konkret müdaxilələrin hazırlanması; qadınların bu strategiya və proqramların hazırlanmasına və icrasının monitorinqinə cəlb edilməsinin təmin edilməsi; qadınların bu proqramlarda bərabər səviyyəli iştirakı qarşısındakı bütün baryerlərin effektiv şəkildə aradan qaldırılması;

(c) Cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətlərinə cinsi və reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar haqqında məlumatlara, psixo-sosial dəstək xidmətinə, ailə planlaşdırma xidmətlərinə, o cümlədən fəvqəladə hallarda kontrasepsiya, doğuşdan əvvəl tibbi yardım daxil olmaqla, analığın qorunması, ixtisaslaşmış doğuş xidmətləri, infeksiyaların irsən ötürülməsi və təcili mamaça xidməti, təhlükəsiz abort xidməti, təmasdan sonra profilaktika daxil olmaqla, İİV/QİÇS və cinsi yolla ötürülən başqa infeksiyalarının qarşısının alınması və müalicəsinə, cinsi zorakılıqdan irəli gələn fistul kimi xəsarətlərin, doğuş və başqa reproduktiv sağlamlıq fəsadlarının müalicəsinə çıxışın daxil edilməsinin təmin olunması;

(d) Qadın və qızların, o cümlədən İİV-ə qarşı xüsusilə həssas olan biləcək qadın və qızların İİV-in qarşısının alınması, müalicəsi və əlaqədar qayğı və dəstək xidməti daxil olmaqla, əsas səhiyyə xidmətləri və məlumatlarına çıxışının təmin edilməsi;

(e) Təhsil, məşğulluq və səhiyyə sahələrində səylərin təkrarlanmasının qarşısını alacaq, ucqar ərazilərdə və kənd yerlərində yaşayanlar daxil olmaqla, əlverişsiz vəziyyətdə olan əhalini əhatə edəcək hərtərəfli yanaşmanın təmin edilməsi məqsədilə bütün fəaliyyətlərini humanitar və inkişaf sahəsində çalışan icmaları təmsil edən maraqlı tərəflərlə əlaqələndirilməsi.

5. Köçürülmə, qaçqınlar və sığınacaq axtaranlar (maddə 1-3 və 15)

53. Komitə daha əvvəl də qeyd etmişdir ki, Konvensiya köçkünlük dövryyəsinin hər bir mərhələsinə şamil edilir və belə məcburi köçkünlük və vətəndaşsızlıq vəziyyətləri çox vaxt qadınlara kişilərdən fərqli təsir edir və gender əsaslı ayrı-seçkilik və zorakılıq ehtiva edir. Ölkə daxilində və ya ölkə sərhədlərindən kənarında köçürülmə bütün mərhələlərdə özünü göstərən konkret gender aspektləri ilə xarakterizə olunur, qadınlar və qızlar münafişənin təsirinə məruz qalan ərazi daxilində uçuş, məskunlaşma və qayıdış müddətində məcburi köçürülməyə daha həssas olurlar. Bundan əlavə, onlar çox vaxt uçuş və köçürülmə mərhələsində, eləcə də düşərgə mühitində və ondan kənarında kobud insan hüquqları pozuntularına, o cümlədən cinsi zorakılıq, insan alveri, qızların silahlı qüvvələrə və üsyançı qruplara cəlb edilməsi riskinə məruz qalırlar.

54. Köçkün qadınlar təhsilə, gəlir gətirən fəaliyyətlərə və bacarıqların təkmilləşdirilməsi üçün təlim fəaliyyətlərinə qeyri-bərabər çıxış, reproduktiv sağlamlıq xidmətinin zəifliyi, qərar qəbulu proseslərindən təcrid olunma, bunun kişilərin dominantlıq etdiyi liderlik strukturları ilə şiddətlənməsi, həm düşərgə şəraitində, həm də düşərgədən kənar şəraitlərdə yerləşmə və infrastrukturun zəifliyi səbəbindən qadınlar münaqişə mühitlərində və münaqişədən sonrakı mühitlərdə çətin həyat şəraitində yaşayırlar. Bu şiddətli yoxsulluq və qeyri-bərabərlik onları pul, yaşayış yeri, ərzaq və başqa məhsullar müqabilində seksual xarakterli xidmətlər göstərməyə yönəldə, onları istismar, zorakılıq, İİV və cinsi yolla ötürülən başqa xəstəliklərə qarşı xüsusilə həssaslaşdırma bilər.

55. Qaçqın qadınlar təcrübələri ilə əlaqədar olaraq qaçqın kişilərlə müqayisədə fərqli və əlavə ehtiyaclara malik olurlar. Qaçqın qadınlar ölkə daxilində köçkün qadınlarla bənzər müdafiə və yardıma ehtiyac duyurlar, buna görə də onlar ehtiyaclarının təmin edilməsi üçün gender amillərinin nəzərə alındığı bənzər müdaxilələrdən faydalana bilərlər. Komitə bu qruplar daxilindəki müxtəlifliyi, onların üzləşə biləcəkləri xüsusi çətinlikləri, ölkədaxili və ölkəxarici köçürmələrin digər nəticələrini, onlara təmin edilən beynəlxalq yardımla ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış cavab tədbirləri arasındakı uyğunsuzluğu təsdiq edir.

56. Münaqişəylə əlaqədar köçürülmələrdən sonra uzunmüddətli həll yolu axtarışlarında köçkün qadınların perspektivləri çox vaxt ya qadınların səslerinin boğulduğu icma və ya ailə üzvü tərəfindən qəbul edilən qərarlar əsas götürüldüyünə, ya da uzunmüddətli həllərin münaqişədən sonrakı qadınları təcrid edən proseslər çərçivəsində müəyyən edilməsi səbəbindən kənar qalır. Bundan əlavə, narrativləri - əsas etibarilə kişilərin baxış bucağından formalaşmış - ənənəvi təqib çərçivəsinə sığmadığına görə münaqişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdən sığınacaq axtaran qadınlar sığınacağı verilmişində gender əsaslı baryerlərlə üzləşə bilərlər.

57. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Uzunmüddətli həll yolları kontekstində, eləcə də uçuş və məcburi köçürülmə zamanı baza xidmətlərə çıxış daxil olmaqla, yerlərini dəyişən qadın və qızların insan hüquqlarının qorunmasından əlavə, məcburi yerdəyişmələrə qarşı müdafiənin təmin edilməsi üçün zəruri önləyici tədbirlərin görülməsi;

(b) Əlilliyi olan, ahıl qadınlar, qızlar, dul qadınlar, ailə başçısı olmayan qadınlar, hamilə qadınlar, İİV/QİÇS ilə yaşayan qadınlar, kənd yerlərində yaşayan qadınlar, yerli əhaliyə mənsub olan qadınlar, etnik, dini, cinsi və ya dini

azlıqlara aid olan qadınlar, qadınların insan hüquqlarının müdafiəçiləri daxil olmaqla, ayrı-seçkiliyin çoxsaylı və çoxşaxəli formalarına məruz qalan məcburi köçkün və qaçqın qadın qruplarının xüsusi ehtiyaclarının təmin edilməsi və qarşılaşdıqları konkret risklərin aradan qaldırılması;

(c) Məcburi köçkün və qaçqın qadınların bütün qərar qəbulu proseslərində, o cümlədən yardım proqramlarının, düşərgələrin idarə edilməsinin planlaşdırılması və icrası ilə əlaqədar bütün aspektlərdə, münaqişədən sonrakı proseslərlə əlaqədar uzunmüddətli həllərin və proseslərin seçimi ilə bağlı qərarların qəbulunda mənalı iştirakının təbliğ edilməsi;

(d) Məcburi və erkən nikahlar daxil olmaqla, gender əsaslı zorakılıqdan müdafiə, o cümlədən məcburi köçkün qadınlar və qızlar üçün müdafiə və yardımın təmin edilməsi, onların xidmətlərə və tibbi yardıma bərabər şərtlərlə çıxışının, təchizatların paylaşdırılmasında, eləcə də onların konkret ehtiyaclarını nəzərə alan yardım proqramlarının hazırlanmasında və icrasında iştirakının təmin edilməsi, torpaqdan xüsusi asılılığı olan yerli əhaliyə mənsub olan, kənd ərazilərində yaşayan və azlığı təmsil edən qadınların yerlərinin dəyişməsindən müdafiəsinin, təhsil, gəlirin əldə edilməsi, peşə təlimi fəaliyyətlərinin mövcudluğunun təmin edilməsi;

(e) Düşərgə, yaşayış məntəqəsi və ya düşərgədən kənar mühit olduğundan asılı olmayaraq, bütün köçürülmə mühitlərində hesabatlılıq mexanizmlərindən əlavə, gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınması və ondan müdafiə üçün praktiki tədbirlərin qəbul edilməsi;

(f) Münaqişə ilə əlaqədar köçürülmə dövryyəsinin bütün mərhələlərində meydana gələn bütün gender əsaslı ayrı-seçkilik və zorakılıq hallarının aradırılması və cinayət təqibi;

(g) Cinsi zorakılıq daxil olmaqla, gender əsaslı zorakılığın qurbanı olan, köçkün və qaçqın qadın və qızların tibbi xidmət, hüquqi yardım və təhlükəsiz mühitə sərbəst və təcili çıxışlarının təmin edilməsi; qadınlar üçün reproduktiv sağlamlıq və müvafiq konsultasiya xidmətləri kimi səhiyyə xidməti təminatçıları və xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsi; hərbi və mülki hakimiyyət orqanlarına köçürülmə kontekstində köçkün qadınların müdafiəsinin çətinlikləri, insan hüquqları və ehtiyacları haqqında müvafiq təlimin keçilmiş olmasını təmin etmək;

(h) Təcili humanitar yardım ehtiyaclarının və müdafiə tələblərinin köçkün və qaçqın qadınların sosial-iqtisadi hüquqlarının və yaşayış üçün vəsait əldə etmək imkanlarının, ehtiyaclarına uyğun uzunmüddətli həlli seçmək

imkanının yaradılması üçün liderlik və iştirak səviyyələrinin gücləndirilməsini dəstəkləyən uzunmüddətli strategiyalarla tamamlanması;

(i) Bütün vəziyyətlərdə qadınlar və qızlar daxil olmaqla, kütləvi qaçqın və köçkün axınlarının adekvat şəkildə idarə edilməsinin təmin edilməsi, müdafiə və yardım ehtiyaclarının təmin edilməsinin beynəlxalq təşkilatların mandatlarının qeyri-müəyyənliyi və ya resursların məhdudluğu səbəbindən əngəllənməməsi üçün tədbirlərin görülməsi.

6. Vətəndaşlıq və vətəndaşlığın olmaması (maddə 1-3 və 9)

58. Məcburi köçkünlər, qaçqınlar və sığınacaq axtaranların üzləşdikləri yüksək risklərdən əlavə, münaqişə həm də vətəndaşlığın olmaması ilə nəticələnə və ya vətəndaşlığın olmamasından irəli gələ, qadın və qızları həm özəl və həm də dövlət sferasında istismarın müxtəlif formaları qarşısında xüsusilə zəif vəziyyətə gətirə bilər. Vətəndaşlığın olmaması qadının münaqişə təcrübəsi qanunun nikah zamanı vətəndaşlığını dəyişməsinə və ya nikahın ləğv olunmasını tələb edən, yaxud qadının vətəndaşlığını ötürmək imkanını rədd edən qanunvericilik kimi vətəndaşlıq hüquqları ilə əlaqədar ayrı-seçkiliklə kəşidə meydana gələ bilər.

59. Qadınlar şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd, doğum şəhadətnaməsi kimi zəruri sənədləri verilmədiyini, itirildiyinə və ya münaqişə zamanı məhv edildiyinə və onların adına təkrar verilməyinə görə vətəndaşlıqlarını sübuta yetirə bilmədikdə vətəndaşlıqsız qala bilərlər. Vətəndaşlığın olmaması həmçinin qadınların vətəndaşlığı uşaqlarına ötürmək imkanını rədd edən gender ayrı-seçkiliyinə yol verən vətəndaşlıq qanunları səbəbindən yarana bilər.

60. Münaqişələr zamanı vətəndaşlığı olmayan qadınlar və qızlar konsulluğun yardımı kimi vətəndaşlıqdan irəli gələn müdafiədən məhrum olduqlarına və sənədləri olmadığına və/və ya etnik, dini və ya dil baxımından azlıq əhaliyə mənsub olduqlarına görə yüksək hüquq pozuntusu riski ilə qarşılaşırlar. Vətəndaşlığın olmaması da münaqişədən sonrakı dövrlərdə fundamental insan hüquqları və azadlıqlarının tez-tez rədd edilməsi ilə nəticələnir. Məsələn, hökumətlər resurs çatışmazlığının artdığı vaxtlarda xidmətləri yalnız vətəndaşları üçün təmin etdiklərinə görə qadınların səhiyyə, məşğulluq və başqa sosial-iqtisadi və mədəni hüquqları rədd edilə bilər. Vətəndaşlıqdan məhrum olunan qadınlar çox vaxt həm də Konvensiyanın 7 və 8-ci maddələrinin əskinə siyasi proseslərdən, yeni hökumətdə, ölkənin idarəçiliyində iştirakdan məhrum edirlər.

61. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Vətəndaşsızlığın qarşısının alınmasına yönələn tədbirlərin bütün qadın və qızlara tətbiqinin, eləcə də qadın məcburi köçkünlər, qaçqınlar, sığınacaq axtaranlar və insan alverinin predmeti olan şəxslər kimi münafişə nəticəsində vətəndaşlıqsız qalmaq riskinə xüsusilə həssas olan əhali qruplarının əhatə olunmasının təmin edilməsi.

(b) Münafişə müddətində, münafişədən əvvəl və sonra vətəndaşlığı olmayan qadın və qızların qorunmasına yönəlmiş tədbirlərin mövcudluğunu təmin etmək;

(c) Münafişənin təsirinə məruz qalan qadın və qızların qanuni hüquqlarını həyata keçirmək üçün zəruri sənədləri əldə edə bilmələri üçün zəmanət verilməsi, yerlərini dəyişmiş qadın və qızlardan sənədləri əldə etmək üçün əvvəlki yaşayış yerlərinə qayıtmağın tələb edilməsi kimi ağlabatan olmayan şərtlər irəli sürülmədən sənədlərin dərhal verilməsinin və ya əvəzlənməsinin təmin olunması;

(d) Məcburi köçkün, qaçqın və sığınacaq axtaran qadınların, valideynlərindən ayrılmış, heç kimin müşayiət etmədiyi qızların münafişədən sonrakı miqrasiya axınları şəraiti daxil olmaqla şəxsi sənədlərlə təmin edilməsi, eləcə də onların doğum, nikah və boşanmalarının vaxtında və bərabər şərtlərlə qeydiyyata alınmasının təmin olunması.

7. Nikah və ailə münasibətləri (maddə 15-16)

62. Nikah və ailə münasibətlərindəki bərabərsizliklər qadınların münafişə vəziyyətlərində və münafişədən sonrakı vəziyyətlərdəki təcrübələrinə mənfi təsir edir. Belə vəziyyətlərdə silahlı qrupların sakitləşdirilməsi üçün və ya münafişədən sonra meydana gələn yoxsulluğun maliyyə təhlükəsizliyi səbəbindən yaratdığı, 16 (1)(a) və 16 (1)(b) yarımbəndlərində zəmanət verilən həyat yoldaşı seçmək, nikaha azad və öz razılığı ilə daxil olmaq hüquqlarını pozan məcburiyyət səbəbindən nikaha məcbur edilirilər. Münafişələr zamanı qızlar silahlı qruplaşmalar tərəfindən getdikcə daha çox istifadə olunan məcburi nikah praktikası riskinə qarşı xüsusən həssaslaşırlar. Ailələr də yoxsulluq nəticəsində və ya səhvən bununla övladlarını zorlanmaqdan qoruyacaqlarını düşünərək qızlarını nikaha məcbur edilirilər.

63. Münafişədən sonrakı vəziyyətlərdə Konvensiyanın 16-cı maddəsinin (1) (h) yarımbəndi ilə zəmanət verilən mülkiyyətdən bərabər istifadə imkanı hüququ- bərpa səylərində mənzil təminatı və torpağın həlledici rol oynadığı nəzərə alındıqda- xüsusən ailələrdən ayrılma və dulluq səbəbindən böhran

dövlərində sayı artan, ailə başçısı olmayan qadınlar üçün son dərəcə vacibdir. Qadınların mülkiyyətdən məhdud və qeyri-bərabər istifadə imkanı münafişədən sonrakı vəziyyətlərdə xüsusilə mənfi nəticələr doğurur, ələxüsus ərlərini və ya yaxın kişi qohumlarını itirən, yerlərini dəyişmiş qadınlar evlərinə qayıdıb torpaqları üzərində heç bir mülkiyyət hüquqlarının və beləliklə, yaşayış üçün heç bir vasitələrinin olmadığını öyrəndikdə.

64. Münafişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə qadınların məcburi hamiləliyə, aborta məcbur edilmələri və ya qısırlaşdırılmaları 16-cı maddənin (1)(e) bəndində nəzərdə tutulan uşaqların sayı və onların doğum illəri arasında fasilə məsələsini azad və məsuliyyətlə həll etmək hüququ daxil olmaqla, qadınların çoxsaylı hüquqlarını pozur.

65. Komitə 21 və 29 sayılı tövsiyələri bir daha təkrar edir və İştirakçı Dövlətlərə əlavə olaraq aşağıdakıları tövsiyə edir:

(a) Münafişənin təsirinə məruz qalan ərazilərdə qadınların və qızların məcburi hamiləliyə, aborta məcbur edilmələri və ya qısırlaşdırılmaları kimi gender əsaslı pozuntularının qarşısının alınması, belə halların araşdırılması və cəzalandırılması;

(b) Münafişə nəticəsində torpaq üzərində mülkiyyət sənədlərinin və başqa sənədlərin itirilməsi və ya məhv edilməsi daxil olmaqla, qadınların münafişədən sonrakı vəziyyətlərdə vərəsəlik və torpaq hüquqlarına iddia edən zaman üzləşdikləri xüsusən əlverişsiz şərtləri əhatə edən gender amillərinin nəzərə alındığı qanunvericilik və siyasətlərin qəbul edilməsi;

8. Təhlükəsizlik sektorunda islahatlar, silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya (maddə 1-3, 5 (a) və 7)

66. Silahsızlaşdırma, tərxisətmə və təkrar inteqrasiya daha geniş təhlükəsizlik sektoru islahatlarının bir hissəsidir və münafişədən sonrakı və keçid dövrlərində hazırlanan ilk təhlükəsizlik təşəbbüsləri arasındadır. Buna baxmayaraq, silahsızlaşdırma, tərxisətmə və təkrar inteqrasiya proqramları nadir hallarda təhlükəsizlik sektorunda islahat təşəbbüsləri ilə əlaqələndirilməklə hazırlanır və ya icra edilir. Bu koordinasiyanın yoxluğu çox vaxt, məsələn, gender əsaslı pozuntular törətmiş keçmiş döyüşçülər əfv edilərək təhlükəsizlik sektorundakı vəzifələrə yenidən cəlb edilən zaman qadınların hüquqlarına xələl gətirir. Həmçinin silahsızlaşdırma, tərxisətmə və təkrar inteqrasiya təşəbbüsləri və təhlükəsizlik sektoru islahatlarının planlaşdırılmaması və əlaqələndirilməməsi səbəbindən qadınlar da yeni yaradılmış təhlükəsizlik sektoru institutları ilə əlaqədar olaraq vəzifələrindən

kənarlaşdırılırlar. Qeyri-adekvat etibarlılıq yoxlaması prosesləri də ayrışdırılıya yol verilməyən, gender amillərinin nəzərə alındığı, əlverişsiz şəraitdəki qruplar daxil olmaqla, qadın və qızların təhlükəsizlik ehtiyaclarını diqqətə alan təhlükəsizlik sektoru institutlarının yaradılması üçün vacib olan, gender amillərinin nəzərə alındığı təhlükəsizlik sektoru islahatını əngəlləyir.

67. Münaqişənin sonunda rabitəçi, aşpaz, tibb işçisi, baxıcı, icbari işçi və arvad kimi cəlb edildikləri silahlı qruplaşmalarla əlaqəsi olan qadınlar və qızlar, eləcə də keçmiş qadın kombatantlar xüsusi çətinliklərlə üzləşirlər. Silahlı qruplaşmaların ənənəvi, kişilərin dominantlıq təşkil etdiyi strukturu səbəbindən silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proqramları çox vaxt qadın və qızların fərqli ehtiyaclarına cavab vermir, onların fikirlərini nəzərə almır və onları təcrid edirlər. Keçmiş qadın kombatantların silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya siyahılarından kənarlaşdırılması hallarına heç də nadir hallarda rast gəlinmir. Belə proqramlar həmçinin silahlı qruplaşmalarla əlaqəli olan qızları oğurlanmış şəxs deyil, öhdədə olan şəxs kimi xarakterizə edərək onların statusunu tanımır və ya nəzərə çarpan kombatant rolu oynamayanları istisna edir. Qadın kombatantların çoxu gender əsaslı zorakılıqdan, xüsusilə zorlanma nəticəsində uşağın dünyaya gətirilməsi, cinsi yollarla ötürülən xəstəliklərə məruzqalma, ailələri tərəfindən rədd edilmə və ya stiqlərə məruz qoyulma ilə nəticələnən cinsi zorakılıqdan əziyyət çəkir. Silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proqramlarında çox vaxt onların yaşadıkları təcrübə və psixoloji travmalar nəzərə alınmır. Nəticədə onlar ailə və icma həyatına yenidən uğurla inteqrasiya oluna bilmirlər.

68. Hətta qadınlar silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proqramlarına daxil edildikdə belə, göstərilən dəstək qeyri-adekvat olur, gender stereotiplərinə əsaslanır və yalnız qadınlar üçün ənənəvi hesab olunan peşə sahələrində bacarıqların inkişaf etdirilməsi ilə onların iqtisadi imkanlarını məhdudlaşdırır. Silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proqramlarında həmçinin qadın və qızların münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə yaşadıkları psixoloji travmalar nəzərə alınmır. Qadınların stiqləşməsi, təcrid olunması və iqtisadi hüquq və imkanlarının daraldılmasının bəzi qadınları istismar vəziyyətində (məsələn onları əsir götürənlərin əlində) qalmağa məcbur edəcəyi və ya özlərinin və öhdələrində olan şəxslərin yaşayışını təmin etmək üçün qeyri-qanuni fəaliyyətlərə qayıtmaq məcburiyyətində qalaraq bənzər vəziyyətlərə düşməyə məcbur olacaqları nəzərə alınarsa, bu da öz növbəsində qadınların hüquqlarının pozulmağa davam etməsinə səbəb ola bilər.

69. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Silahsızlaşdırma, tərxisetmə və təkrar inteqrasiya proqramlarının təhlükəsizlik sektorundakı islahatlar çərçivəsində və onlarla koordinasiya hazırlanması və icra edilməsi;

(b) Qadınların müxtəlif təhlükəsizlik təcrübələri və prioritetlərini nəzərə alan, qadınlar və qadın təşkilatları ilə dialoq quran reprezentativ təhlükəsizlik sektoru institutlarının yaranması ilə nəticələnək, gender amillərini nəzərə alan təhlükəsizlik sektoru islahatlarının keçirilməsi;

(c) Təhlükəsizlik sektoru islahatının keçmiş kombatantların etibarlılıq yoxlaması daxil olmaqla, inklüziv nəzarət və sanksiyaların daxil olduğu hesabatlılıq mexanizmlərinə tabe olmasının təmin edilməsi, gender əsaslı zorakılıqların araşdırılması üçün ixtisaslaşmış protokol və bölmələrin yaradılması; gender məsələləri üzrə səriştəliliyə malik kadrların artırılması və qadınların təhlükəsizlik sektoruna nəzarətdə oynadıqları rolun gücləndirilməsi;

(d) Qadınların silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiyanın sülh sazişləri üzrə danışıqların aparılmasından milli institutların yaradılmasına, proqramların hazırlanmasına və icrasına qədər bütün mərhələlərdə bərabər səviyyəli iştirakının təmin edilməsi;

(e) Silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proqramlarının benefisiar kimi qadın kombatantlara və silahlı qruplarla əlaqəsi olan qadın və qızlara ünvanlanması, onların bərabər səviyyəli iştirakı qarşısındakı baryerlərin aradan qaldırılması, onların psixo-sosial və digər dəstək xidmətlərinin təmin edilməsi;

(f) Silahsızlaşdırma, tərxis və təkrar inteqrasiya proseslərində - ifrat diqqətin çəkilməməsi və stiigmatizasiyanın daha da gücləndirilməməsi şərtilə gənc ana və uşaqlarının konkret narahatlıqları daxil olmaqla, yaş və gender xüsusiyyətlərinin nəzərə alındığı silahsızlaşdırma, tərxisetmə və təkrar inteqrasiya dəstəyinin göstərilməsi məqsədilə - qadınların fərqli ehtiyaclarının xüsusi olaraq nəzərə alınmasının təmin edilməsi.

9. Konstitusiya və seçki islahatı (maddə 1-5 (a), 7 və 15)

70. Münaqişədən sonrakı dövrdə seçki islahatı və konstitusiya quruculuğu prosesləri keçid dövründə və ondan sonra gender bərabərliyinin fundamentinin qoyulması üçün müstəsna imkan yaradır. Həm islahat prosesi, həm də islahatların xarakteri - qadın hüquqları müdafiəçilərinin keçid

dövlərində gender amillərini nəzərə alan başqa islahatlar tələb etmələri üçün hüquqi baza təmin etməklə yanaşı, qadınların münaqişədən sonrakı dövrdə sosial, iqtisadi və siyasi həyatda iştirakı ilə bağlı presedent təşkil edə bilirlər. Münaqişədən sonrakı seçki və konstitusiya islahatında gender perspektivinin əhəmiyyəti həmçinin Təhlükəsizlik Şurasının [1325 \(2000\)](#) sayılı qətnaməsində vurğulanır.

71. Konstitusiya layihəsinin hazırlanması prosesində qadınların bərabər səviyyəli və mənalı iştirakı konstitusiyaya qadın hüquqlarına dair zəmanətlərin daxil edilməsi baxımından fundamental əhəmiyyətə malikdir. İştirakçı Dövlətlər yeni konstitusiyanın Konvensiyaya uyğun olaraq qadınlar və kişilər arasında bərabərlik və ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipini əsas götürməsinə təmin etməlidirlər. Qadınların insan hüquqları və fundamental azadlıqlardan kişilərlə eyni dərəcədə yararlanma bilmələri üçün de-fakto bərabərliyin sürətləndirilməsi üçün müvəqqəti xüsusi tədbirlərin qəbul edilməsi vasitəsilə onların başlanğıcdan etibarən bərabər səviyyəyə gətirilməsi vacibdir.

72. Seçki sistemlərinin hazırlanması zamanı gender məsələlərinə hər zaman neytral yanaşılmadığı nəzərə alındıqda, münaqişədən sonrakı şəraitdə seçki islahatı və konstitusiya layihəsinin hazırlanması prosesləri qadınların iştirakının təmin edilməsi və gender bərabərliyinin təbliği qarşısında müstəsna çətinliklərin yaranması ilə müşayiət olunur. Münaqişədən sonrakı erada Konstitusiyanın hazırlanmasına görə məsul və digər seçki orqanlarında hansı maraq qruplarının təmsil edilməli olduğunu müəyyən edən seçki qaydaları və prosedurları qadınların ictimai və siyasi həyatdakı rollarına zəmanət verilməsi baxımından həlledici əhəmiyyət daşıyır. Seçki sistemlərinin seçilməsi barədə qərarlar qadınların iştirakına xələl gətirən ənənəvi gender tərəfkeşliyinin arxada qoyulması üçün vacib əhəmiyyətə malikdirlər. Azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsindən əlavə, qadınların namizəd və seçici qismində bərabər iştirakının təmin edilməsi istiqamətində real irəliləyiş- gender amillərinin nəzərə alındığı seçki sisteminin yaradılması, qadınların namizəd qismində iştirakının artırılması üçün müvəqqəti xüsusi tədbirlərin qəbul edilməsi, düzgün seçici qeydiyyat sisteminin təmin edilməsi və qadın seçicilərin və namizədlərin dövlət və ya özəl sektor subyektləri tərəfindən zorakılığa məruz qalmaması daxil olmaqla, müvafiq tədbirlərin görülməsi ilə mümkün ola bilər.

73. Komitə İştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Qadınların konstitusiya layihəsinin hazırlanması prosesində bərabər şərtlərlə iştirakının təmin edilməsi, ictimaiyyətin iştirakı və bu proseslərə

təhfə verə bilməsi üçün gender amillərinin nəzərə alındığı mexanizmlərin qəbul edilməsi;

(b) Konstitusiyaya islahatına və başqa qanunvericilik islahatlarına Konvensiyaya uyğun olaraq qadınların insan hüquqlarının, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edən, Konvensiyanın 1-ci maddəsinə uyğun olaraq dövlət sferası və özəl sferalarda birbaşa və ya dolayı ayrı-seçkiliyi əhatə edən və eyni zamanda qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarını qadağan edən müddəaların daxil edilməsinin təmin olunması;

(c) Yeni konstitusiyada müvəqqəti xüsusi tədbirlərin nəzərdə tutulmasının, vətəndaşlara və vətəndaş olmayan şəxslərə şamil edilməsinin təmin olunması, qadınların insan hüquqlarının fəvqəladə vəziyyətlərdə sarsılmayacağına zəmanətin verilməsi;

(d) Seçki islahatlarının gender bərabərliyi prinsipini ehtiva etməsinin, əlverişsiz şəraitdən əziyyət çəkən qadın qrupları daxil olmaqla, qadınlar üçün kvotanın müəyyən edilməsi kimi müvəqqəti xüsusi tədbirlərin qəbul edilməsi ilə qadınların bərabər səviyyədə təmsil olunmalarına zəmanət verməsinin, proporsional seçki sisteminin qəbul edilməsinin, siyasi partiyaları tənzimləməsinin, sanksiyalar vasitəsilə qaydalara riayətin təmin edilməsi məqsədilə seçki idarəetmə orqanlarına mandat verməsinin təmin olunması;

(e) Qadın seçicilərin qeydiyyat və səsverməsinin, məsələn, poçt vasitəsilə səs verməyə icazənin verilməsi vasitəsilə və ya seçki məntəqələrinin adekvatlığının və sayının yetərliliyinin təmin edilməsi daxil olmaqla, bütün baryerlərinin aradan qaldırılması vasitəsilə təmin edilməsi.

(f) Seçki öncəsi kampaniyalarda iştirak edən və ya səs vermək hüququndan istifadə edən qadınlara qarşı dövlət və qeyri-dövlət qrupları tərəfindən törədilən məqsədyönlü zorakılıq halları daxil olmaqla, qadınların iştirakına xələl gətirəcək bütün zorakılıq formalarına qarşı sıfır dözümlülük siyasətinin qəbul edilməsi.

10. Ədalət mühakiməsinə çıxış (maddə 1-3, 5 (a) və 15)

74. Münaqişə sona çatdıqdan sonra cəmiyyət insan hüquqlarının pozulmasında təqsirli olan şəxslərin hərəkətlərinə görə məsuliyyətə cəlb edilməsini, cəzasızlığa son qoyulmasını, qanunun aliliyin bərpa edilməsini, ədalətin təzminatların müşayiəti ilə təmin edilməsiylə zərərçəkənlərin ehtiyaclarının ödənməsini tələb edən keçmişlə hesablaşma tapşırığı ilə üz-üzə qalır. Münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə ədalət mühakiməsinə çıxışla əlaqəli çətinliklər xüsusilə dərinləşir və

kəskinləşir, belə ki, rəsmi ədalət mühakiməsi sistemləri artıq əvvəlki səmərə və effektivliklə fəaliyyət göstərməyə və ya mövcud olmaya bilər. Çox vaxt mövcud ədalət mühakiməsi sistemlərinin qadınların hüquqlarını qorumaqdan çox onları pozmaq ehtimalı daha yüksək olur, bu da zərərçəkənləri ədalət mühakiməsinə müraciət etməkdən çəkindirir. Qadınların münafişədən əvvəl ölkədaxili məhkəmələr qarşısında ədalət mühakiməsinə çıxış əldə etmək istəyən zaman üzvləşdikləri dərin kök salmış gender ayrı-seçkiliyindən əlavə hüquqi, prosedurla əlaqəli, insititusal, sosial və praktiki baryerlər kimi bütün baryerlər münafişə müddətində daha da dərinləşir, münafişədən sonrakı dövrdə mövcudluqlarını davam etdirir, polis və məhkəmə orqanları strukturlarının sıradan çıxması ilə birlikdə qadınların ədalət mühakiməsinə çıxışını inkar edir və ya əngəlləyirlər.

75. Münafişədən sonra keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmləri insan hüquqları pozuntularının nəticələrinin, münafişənin kökündə dayanan səbəblərin aradan qaldırılması, münafişə vəziyyətindən demokratik idarəçiliyə keçid prosesinə töhfənin verilməsi, fundamental insan hüquqları və azadlıqlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün nəzərdə tutulan dövlət mexanizminin formalaşdırılması, ədalətin təmin edilməsi, bütün insan hüquqları və humanitar hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin müəyyən edilməsi və bu pozuntularının təkrarlanmamasının qarşısının alınması məqsədilə yaradılır. Bu çoxsaylı məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün ölkədəki funksional olmayan məhkəmə orqanı sistemlərinin əvəzinə və ya onları tamamlamaq üçün həqiqətin müəyyən edilməsi komissiyaları və hibrid məhkəmələr daxil olmaqla, müvafiqəti məhkəmə və/və ya məhkəmədən kənar mexanizmlər formalaşdırılır.

76. Münafişə müddətində meydana gələn ən yolverilməz və geniş yayılmış pozuntular çox vaxt münafişədən sonrakı mühtidə keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmləri tərəfindən cəzalandırılmamış qalır və normallaşdırılırlar. Ölkədaxili ədalət mühakiməsi sistemlərinin gücləndirilməsi və/və ya tamamlanması səylərinə baxmayaraq, keçid dövrünün ədalət mühakiməsi sistemləri ədaləti, çəkilən zərərlərə görə təzminatı adekvat qaydada təmin etməməklə və beləliklə qadınların insan hüquqlarının pozulmasında təqsirli şəxslərin cəzasızlığını dərinləşdirməklə qadınları pis vəziyyətdə qoymuşdurlar və indi də eyni nəticələri göstərməyə davam edirlər. Keçid dövrünün ədalət mühakiməsi sistemləri münafişənin genderlə əlaqəli nəticələrini tam həll edər, münafişə müddətində baş verən bütün insan hüququ pozuntularının qarşılıqlı asılılıq və əlaqələliyini nəzərə ala bilmirlər. Əksər qadınların fikrincə münafişədən sonrakı dövrün ədalət mühakiməsi prioritetləri mülki və siyasi hüquq pozuntularının sonlandırılması

ilə məhdudlaşmamalı, həmçinin iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar daxil olmaqla, bütün hüquq pozuntularını əhatə etməlidirlər.

77. İştirakçı Dövlətlərin Konvensiya çərçivəsindəki öhdəlikləri onlardan qadınların hüquq pozuntularının, eləcə də bu pozuntuların kökündə dayanan cinsi əlamətlərə görə strukturlu ayrı-seçkilik və gender əsaslı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmağı tələb edir. Keçid dövrünün ədalət mühakiməsi sistemləri münaqişə müddətində zərər çəkilən gender əsaslı pozuntulara görə təminat təmin etməkdən əlavə qadınların həyatında köklü dəyişikliyə təminat vermək potensialına malik olmalıdırlar. Yeni cəmiyyətin fundamentinin qoyulmasında oynadıqları mühüm rol nəzərə alsaq, belə mexanizmlər İştirakçı Dövlətlər üçün əvvəlcədən mövcud olan, qadınların Konvensiya çərçivəsindəki hüquqlarından yararlanmalarına əngəl törədən dərinləşmiş cinsi və gender əsaslı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaqla real gender bərabərliyinin təmin edilməsi istiqamətində təməlin atılması kimi misilsiz imkan təmin edirlər.

78. Beynəlxalq tribunallar gender cinayətlərinin müəyyən edilməsi və təqibinə töhfə vermiş olsalar da, qadınların ədalət mühakiməsinə çıxışının təmin edilməsində bir sıra çətinliklər qalmaqdadır və çoxsaylı prosedurla əlaqəli, institusional və sosial baryerlər onların beynəlxalq ədalət mühakiməsi proseslərində iştirakının qarşısını almağa davam edir. Keçmiş illərin zorakılıqlarına münasibətdə nümayiş etdirilən passivlik susmaq və stigmatizasiya mədəniyyətini möhkəmləndirir. Həqiqətin müəyyən edilməsi və barışıq komissiyaları kimi barışıq proseslərində çox vaxt qadın zərərçəkənlərə təhlükəsiz mühitdə keçmişləri ilə üzləşmək imkanı verilir və rəsmi tarixi qeydlər aparılır. Lakin onlar heç vaxt qadın və qızlara qarşı törədilmiş insan hüquqları pozuntularında təqsirli olan şəxslər barədə araşdırma və cinayət təqibini əvəzləməməlidirlər.

79. Komitə bir daha bəyan edir ki, İştirakçı Dövlətlərin öhdəlikləri həmçinin qadınların hüquqi müdafiə vasitəsi hüquqlarının təmin edilməsini tələb edir, bu isə Konvensiya çərçivəsindəki hüquqların pozulmasına görə adekvat və effektiv təminat hüququnu da əhatə edir. Vurulan zərərin gender aspektinin qiymətləndirilməsi kompensasiya qərarının ölkədaxili və ya beynəlxalq məhkəmə tərəfindən, yaxud zərərin ödənməsi proqramları çərçivəsində inzibati orqan tərəfindən qəbul edilməsindən asılı olmayaraq, qadınların münaqişə müddətində əziyyət çəkdiyi pozuntulara görə adekvat, effektiv və təcili təminatla təmin edilməsi baxımından vacib əhəmiyyət daşıyır. Təminat tədbirləri qadın hüquqlarının pozuntusundan əvvəl mövcud olan vəziyyətin bərpa edilməsindən çox qadın hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxaran struktur qeyri-bərabərliklərin dəyişdirilməsinə yönəlməli, qadınların

konkret ehtiyaclarına cavab verməli və pozuntuların təkrarlanmasının qarşısını almalıdır.

80. Münaqişənin bu yaxınlarda yekunlaşdığı çoxsaylı ölkələrdə qeyri-rəsmi ədalət mühakiməsi mexanizmləri qadınlar üçün yeganə ədalət formasını təcəssüm etdirirlər və münaqişədən sonrakı dövrdə dəyərli alət kimi çıxış edə bilirlər. Lakin bu mexanizmlərin proses və qərarlarında qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilə biləcəyi nəzərə alındıqda, onların qadınların ədalət mühakiməsinə çıxışının asanlaşdırılmasındakı rolu (məsələn, hansı növ pozuntuların baxılacağına müəyyənləşdirilməsi ilə) və qəbul etdikləri qərarlara rəsmi məhkəmə sistemində etiraz etmək imkanı ehtiyatla nəzərə alınmalıdır.

81. Komitə iştirakçı Dövlətlərə tövsiyə edir:

(a) Gender amillərini nəzərə alan və qadınların hüquqlarını təbliğ edən məhkəmə və məhkəmədən kənar mexanizmləri, o cümlədən həqiqətlərin müəyyən edilməsi komissiyalarını və təzminatları özündə birləşdirən keçid dövrü ədalət mühakiməsi mexanizmlərinə hərtərəfli yanaşmanın təmin edilməsi;

(b) Orqanlara bütün gender əsaslı zorakılıqlarla iş səlahiyyətinin verilməsi, gender əsaslı zorakılıqlar üçün əfv qərarının verilməsindən imtina etməklə, keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin tövsiyə və/və ya qərarlarına riayət edilməsini təmin edilməsi ilə keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin ən əhəmiyyətli aspektlərinin qadınların ədalət mühakiməsinə çıxışına zəmanət verməsinin təmin edilməsi;

(c) Barışıq prosesinə göstərilən dəstəyin hər hansı insan hüquq pozuntularının, xüsusilə qadınlara və qızlara qarşı cinsi zorakılıqların ümumi əfvi ilə nəticələnməməsinin və bu proseslərin belə cinayətlər müqabilində cəzasızlıqla mübarizə səylərini gücləndirməsinin təmin edilməsi;

(d) Hüquqi islahat müddətində qanunun aliliyi bərpa edilən zaman qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının qadağan olunmasının təmin edilməsi, müvafiq hallarda cinayət məsuliyyəti, mülki məsuliyyət və intizam məsuliyyətinin müəyyən edilməsi və qadınların hər hansı ayrı-seçkilik halından qorunmasına yönəlmiş konkret tədbirlərin nəzərdə tutulması;

(e) Qadınların münaqişə təcrübələrinin nəzərə alınmasına zəmanətin verilməsi, onların xüsusi prioritet və ehtiyaclarının təmin edilməsi, zərər çəkilən bütün pozuntuların aradan qaldırılması məqsədilə qadınların keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmlərin hazırlanmasına, işinə və

monitorinqinə cəlb edilməsi və onların bütün təzminat proqramlarının hazırlanmasında iştirakının təmin edilməsi;

(f) İctimai dinləmələr zamanı kimliklərinin gizli saxlanması, ifadələrin qadın mütəxəssislər tərəfindən alınması daxil olmaqla, qadınları keçid dövrünün ədalət mühakiməsi mexanizmlərinə tam iştiraka və əməkdaşlığa təşviq edən və bu iştirakı asanlaşdıran müvafiq mexanizmlərin qəbul edilməsi;

(g) Qadınların yaşadıkları müxtəlif hüquq pozuntusu növlərini nəzərə alan, adekvat və hərtərəfli təzminatın verilməsini təmin edən, cinsi və reproduktiv hüquqların pozulması, cinsi köləlik və məişət köləliyi, məcburi nikah, yerin məcburi dəyişdirilməsi kimi gender əsaslı bütün pozuntuları, iqtisadi, sosial və mədəni hüquq pozuntularını aradan qaldıran effektiv hüquq müdafiə vasitələrinin vaxtlı-vaxtında təmin edilməsi;

(h) Təkrar zərərlərin vurulmasının və stigmatizasiyanın qarşısının alınması məqsədilə gender amillərinin nəzərə alındığı prosedurların qəbulu, polis məntəqələrində xüsusi müdafiə bölmələrinin və gender məsələləri üzrə masaların yaradılması, məxfi və həssas araşdırmaların aparılması və araşdırma və məhkəmə müddətində qadınların, qızların və kişilərin verdikləri ifadələrə eyni əhəmiyyətin verilməsinin təmin edilməsi;

(i) Qadın hüquqlarının pozulması hallarının cəzasız qalması ilə mübarizə, bütün insan hüquqları pozuntularının lazımınca araşdırılmasının, cinayət təqibinin və cinayətkarın ədalət qarşısına çıxarılmqla cəzalandırılmasının təmin edilməsi;

(j) Məhkəmə sisteminin müstəqillik, qərəzsizlik və dürüstlüyünün təmin edilməsi, təhlükəsizlik, tibb və məhkəmə heyətinin münafişə şəraiti və münafişədən sonrakı şəraitlərdə cinsi zorakılıqla əlaqəli məhkəmə-tibbi ekspertiza dəlillərini toplamaq və saxlamaq potensialının gücləndirilməsi, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi və başqa məhkəmə sistemləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi daxil olmaqla, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmənin effektivliyinin yüksəldilməsi;

(k) Qadınların ədalət mühakiməsinə çıxışının başqa üsullarla yanaşı, hüquqi yardımın təmin edilməsi, məişət zorakılığı və ailə məhkəmələri kimi ixtisaslaşmış məhkəmələrin təsis edilməsi, düşərgə və məskunlaşma mühitləri, ucqar ərazilər üçün səyyar məhkəmələrin təmin edilməsi, kimliyin açıqlanmaması, sığınacaqların təmin edilməsi daxil olmaqla, zərərçəkənlər və şahidlər üçün adekvat müdafiə tədbirlərinin təmin edilməsi vasitəsilə genişləndirilməsi;

(l) Qeyri-rəsmi ədalət mühakiməsi mexanizmləri ilə birbaşa qarşılıqlı iş, zəruri olduqda belə proseslərin insan hüquqları və gender bərabərliyi normalarına uyğunlaşdırılması, qadınların ayrı-seçkiliklə üzləşmələrinin qarşısının alınması məqsədilə müvafiq islahatların təşviq edilməsi.

V. Qənaət

82. Komitə iştirakçı Dövlətlərə yuxarıda qeyd edilənlərdən əlavə aşağıdakı tövsiyələri verir.

A. Monitoring və hesabatların verilməsi

83. İştirakçı Dövlətlər münaqişənin aradan qaldırılması, münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə qadınların insan hüquqlarının təmin edilməsi məqsədilə tətbiq etdikləri normativ-hüquqi baza, siyasət və proqramlar haqqında hesabat verməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər yaranan tendensiyalardan əlavə, qadınlar, sülh və təhlükəsizliklə əlaqəli, cins kateqoriyasına görə ayrılmış statistik məlumatları toplamalı, təhlil və təqdim etməlidirlər. İştirakçı Dövlətlərin hesabatlarında qadınlarla, münaqişələrin qarşısının alınması, münaqişə vəziyyətləri və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərlə əlaqədar olan, yurisdiksiyalarına aid olan əraziləri daxilində və bu ərazidən kənardakı fəaliyyətləri, eləcə də ayrı-ayrılıqda və ya beynəlxalq, yaxud hökumətlərarası təşkilat və ya koalisiyaların üzvü qismində yerinə yetirilən fəaliyyətlər əhatə olunmalıdır.

84. İştirakçı Dövlətlər gündəliyin bir hissəsi kimi razılaşdırılmış hər hansı BMT baza göstəricisi və ya indikatorlarına riayət haqqında konkret hesabatın verilməsi daxil olmaqla, Təhlükəsizlik Şurasının qadınlar, sülh və təhlükəsizlik gündəliyinin, xüsusən [1325 \(2000\)](#), [1820 \(2008\)](#), [1888 \(2009\)](#), [1889 \(2009\)](#), [1960 \(2010\)](#), [2106 \(2013\)](#) və [2122 \(2013\)](#) sayılı qətnamələrin icrası barədə məlumat təqdim etməlidirlər.

85. Komitə həmçinin xarici ərazilərin inzibati idarəetməsinə cəlb olunmuş müvafiq BMT missiyaları tərəfindən qadın hüquqlarının bu ərazilərdəki münaqişələrin qarşısının alınması, münaqişə mühitləri və münaqişədən sonrakı mühitlərlə əlaqədar vəziyyəti barədə məlumatların təqdim edilməsinə alqışlayır.

86. Konvensiyanın 22-ci maddəsinə uyğun olaraq, Komitə ixtisaslaşmış agentlikləri münaqişələrin aradan qaldırılması və münaqişə mühitlərində və

münaqişədən sonrakı mühitlərdə Konvensiyanın icrasına dair hesabatları təqdim etməyə dəvət edir.

B. Sazişlərin ratifikasiyası və ya sazişlərə qoşulma

87. İştirakçı Dövlətlər aşağıdakılar daxil olmaqla, münaqişələrin aradan qaldırılması, münaqişə vəziyyətlərində və münaqişədən sonrakı vəziyyətlərdə qadın hüquqların qorunması ilə əlaqəli bütün beynəlxalq sənədləri ratifikasiya etməyə təşviq edirlər.

(a) Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması" haqqında Konvensiyanın Fakültativ Protokolu (1999);

(b) "Uşaq hüquqları haqqında" BMT Konvensiyasının Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair Fakültativ Protokolu (2000);

(c) 12 avqust 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına əlavə Beynəlxalq silahlı münaqişə qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokol (1977); 12 avqust 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına əlavə Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişə qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokol (1977);

(d) Qaçqınların statusu haqqında Konvensiya (1951) və onun protokolu (1967);

(e) Vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusu haqqında Konvensiya (1954) və Vətəndaşsızlıq hallarının azaldılması haqqında Konvensiya (1961);

(f) "Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı" Konvensiyasının, onu tamamlayan "İnsan alverinin, xüsusən qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və cəzalandırılması haqqında" Protokol (2000);

(g) Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Əsasnaməsi (1998);

(h) Silah ticarəti üzrə beynəlxalq müqavilə (2013).

INSAN HÜQUQLARI

